МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ “ЛЬВІВСЬКА ПОЛІТЕХНІКА”

Інститут економіки і менеджменту

І.В.Алєксєєв, П.А.Гориславець, Н.Б.Ярошевич, Г.О.Партин, О.М.Рудницька, І.Б.Хома, І.Ю.Кондрат, П.Г.Ільчук

ВСТУП ДО ФАХУ «ФІНАНСИ І КРЕДИТ»

Конспект лекцій

Львів-2011

І.В.Алєксєєв, П.А.Гориславець, Н.Б.Ярошевич, Г.О.Партин, О.М.Рудницька, І.Б.Хома, І.Ю.Кондрат, П.Г.Ільчук.

ВСТУП ДО ФАХУ «ФІНАНСИ І КРЕДИТ»: Конспект лекцій для студентів денної та заочної форм навчання напрямупідготовки 6.030508 "Фінанси і кредит" - Львів: Видавництво Національного університету “Львівська політехніка”, 2011. – _____ с.

Рекомендовано науково-методичною радою Інституту економіки і менеджменту Національного університету “Львівська політехніка” (протокол № 3 від 15 листопада 2010 р.).

Укладачі: І.В.Алєксєєв, д.е.н., професор
П.А.Гориславець, канд. екон. наук, доц.
Н.Б.Ярошевич, канд. екон. наук, доц.
Г.О.Партин, канд. екон. наук, професор.
О.М.Рудницька, канд. екон. наук, доц.
І.Б.Хома, канд. екон. наук, доц.
І.Ю.Кондрат, канд. екон. наук, доц.
П.Г.Ільчук, канд. екон. наук, доц.

Відповідальний за випуск:

Рецензенти:

© Національний університет «Львівська політехніка», 2011

ЗМІСТ

ВСТУП 6

ТЕМА 1. ФІНАНСОВА СИСТЕМА ТА ПІДГОТОВКА КАДРІВ ДЛЯ НЕЇ 10

1.1. Спеціальність «Фінанси і кредит». 10

1.2. Законодавча і нормативна база підготовки фахівців за напрямом «Фінанси і кредит». Програми фахового спрямування. 10

1.3. Вимоги до підготовки фінансистів. Проект «Національної рамки кваліфікацій». 11

1.4. Поняття фінансової системи та її місце в економіці держави 11

1.5. Сфери фінансових відносин 13

1.6. Проблеми підготовки фахівців для фінансової системи 16

Список використаних джерел: 17

ТЕМА 2. СЕКТОР ДЕРЖАВНИХ ФІНАНСІВ 19

2.1. Поняття фінансів, фінансової системи та управління фінансами 19

2.2. Сутність бюджету держави. Бюджетна система України. 20

2.3. Міжбюджетні відносини 22

2.4. Доходи і видатки бюджету. 23

2.5. Кошторисне фінансування 25

2.6. Бюджетний процес. Учасники бюджетного процесу 27

2.7. Фінансові установи та служби. Особливості діяльності фінансистів у секторі державних фінансів 32

2.7.1. Міністерство фінансів України: завдання, функції структура 32
2.7.2. Державна контрольно-ревізійна служба: завдання, функції структура 35
2.7.3. Державне казначейство України: завдання, функції структура 36
2.7.4. Державна податкова адміністрація України: завдання, функції структура 38
2.7.5. Рахункова палата Верховної Ради України: основні напрямки діяльності 39
2.7.6. Постійна комісія Верховної Ради України з питань бюджету 41
2.7.7. Повноваження Верховної Ради України з питань бюджету 41
2.7.8. Повноваження Президента України з питань бюджету 41
2.7.9. Повноваження Кабінету Міністрів України у бюджетному процесі 42
2.7.10. Національний банк України 42
2.7.11. Повноваження органів місцевого самоврядування у бюджетному процесі 43
2.7.12. Повноваження розпорядників бюджетних коштів у бюджетному процесі 43

Рекомендована література: 43

ТЕМА 3. ФОНДИ СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ ЯК ЛАНКА ФІНАНСОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ 44

3.1. Становлення і розвиток системи соціального страхування 44

3.2. Фонди соціального страхування як ланка фінансової системи України 46

3.3. Фонд загальнообов'язкового державного соціального страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими похованням 46

3.4. Фонд загальнообов'язкового державного соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України 48

3.5. Пенсійний фонд України 50

3.6. Фонд загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття 54

ТЕМА 4. УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ ПІДПРИЄМСТВ ТА ЙОГО ОСОБЛИВОСТІ 59

4.1. Мета та завдання управління фінансовою діяльністю підприємств. 59

4.2. Основні джерела інформаційного забезпечення управління фінансовою діяльністю підприємств 62

ТЕМА 5. ЗМІСТ ПІДГОТОВКИ ЗА ПРОГРАМОЮ «ФІНАНСОВИЙ МЕНЕДЖМЕНТ В СФЕРІ БІЗНЕСУ» 65

5.1. Завдання підготовки працівників для фінансових служб підприємств. 65

5.2. Склад навчальних модулів програми та її зв'язок з навчальними дисциплінами загальноекономічної, математичної та гуманітарної підготовки 66

5.3. Інноваційна складова підготовки фінансистів 67

ТЕМА 6. РИНОК ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ 69

6.1. Місце фінансового ринку в обслуговуванні суб'єктів підприємництва 69
6.2. Зміст роботи фінансових посередників 70
6.3. Завдання підготовки працівників для банків і фінансових посередників 71
6.4. Склад навчальних модулів програми та їх зв'язок з навчальними модулями загально економічної, математичної та гуманітарної підготовки 78
Рекомендована література: 79
ТЕМА 8. СТРАХОВИЙ СЕКТОР ФІНАНСОВОЇ СФЕРИ ЕКОНОМІКИ. 81
8.1. Зміст і завдання діяльності страхових компаній на ринку. 81
8.2. Особливості роботи фінансистів у страхових компаніях та їхніх відокремлених підрозділах. 84

ВСТУП

Кафедра фінансів створена наказом ректора Національного університету “Львівська політехніка” (№72-10 від 23.04.2002 р.) на базі кафедри економіки, фінансів та обліку без зміни профілю навчальної роботи. За роки існування стала провідним на заході України центром підготовки фахівців, досягла значних успіхів у науково- дослідних роботах. У її здобутку налічується: понад 500 наукових праць, з них близько 370 опублікованих статей, 17 підручників, книг та наукових посібників. Очолює кафедру професор, доктор економічних наук Алєксєєв Ігор Валентинович. Для викладання окремих навчальних курсів залучаються провідні спеціалісти-практики. Поєднання висококваліфікованого викладацького колективу з досвідченими практиками має свої переваги, які позначаються не тільки на рівні підготовки, фаховому формуванні спеціалістів, але й на їх особистих якостях, на їхньому світогляді, рівні розуміння життєвих ситуацій та вихованості. Високий науковий потенціал дозволяє кафедрі забезпечити належний рівень підготовки фахівців для роботи у нових умовах господарювання. Фахівці з фінансів здатні виконувати організаційно-управлінську та інформаційно-аналітичну роботу в таких сферах : грошово-кредитна система; фінансова діяльність підприємств та організацій; оподаткування підприємств; діяльність організацій на фінансовому ринку; організація банківської справи, банківські операції та їх проведення; біржові операції банків; валютне регулювання; операції у сфері оподаткування; організація моніторингу податкової служби; страхові послуги, облік та аналіз діяльності страхових організацій; фінансовий менеджмент; маркетинг фінансово – кредитної сфери; організація та вдосконалення інформаційних систем у банках, фінансових органах, податкових та митних службах.

Спеціалісти з фінансів призначені для роботи на підприємствах різних форм власності, у фінансових та кредитно - банківських установах, в органах податкової адміністрації, контрольно- ревізійного управління, державного казначейства, у пенсійних та фінансових фондах, у страхових компаніях та в інших структурах. Первинною посадою для фахівців даного профілю є економіст з фінансової роботи, який може виконувати такі функції: розроблення проектів фінансового забезпечення інноваційних, інвестиційних та виробничих програм, бізнес-планів підприємства; підготовка фінансових та банківських документів із платежів та зобов'язань підприємств, фізичних осіб; контролювання та аналіз фінансової діяльності підрозділів підприємства; облік виконання договорів про реалізацію продукції (робіт, послуг), програм

формування прибутку та фінансових зобов'язань підприємства; складання фінансових звітів; підготовка фахівців.

Рівень кваліфікації випускників спеціальності характеризується їх конкурентоспроможністю на ринку праці, вони займають провідні посади на підприємствах різних форм власності, у фінансових та кредитно-банківських установах, в Державному казначействі, у Державній податковій адміністрації, у страхових компаніях, в органах державної влади та місцевого самоврядування.

В останні роки фінансові спеціальності набули великого поширення у зв’язку із ринковими перетвореннями. Висококваліфікованих фахівців-фінансистів потребують державні, комерційні, банківські структури, організації та заклади споживчої кооперації, податкові служби, інвестиційні, страхові компанії. Спеціальність «Фінанси і кредит» надає комплекс знань в області державних і місцевих фінансів, банківської і страхової справи, грошового обігу, фінансового менеджменту, ринку цінних паперів, податків і оподаткування. Підготовка фахівців зі спеціальності «Фінанси і кредит» має широкий міжгалузевий профіль, що дозволяє здійснювати професійну діяльність у різних сферах економіки і державного управління фінансами.

Моніторинг ринку праці та системи підготовки фахівців на регіональному рівні дає підстави стверджувати про необхідність виокремлення спеціалізацій при підготовці фахівців зі спеціальності «Фінанси і кредит». Зростаючі вимоги працедавців щодо володіння глибокими знаннями та навичками за ланками фінансової системи підтверджують актуальність даного питання. Кафедра фінансів володіє необхідним кадровим потенціалом, навчально-методичним забезпеченням, матеріально-технічним забезпеченням для підготовки фахівців за спеціалізаціями «Управління державними фінансами», «Управління страховою діяльністю», «Фінансовий менеджмент у сфері бізнесу». Крім того, провідні науково-педагогічні працівники кафедри, які будуть залучені до підготовки студентів за вказаними спеціалізаціями, здійснюють активну науково-дослідну роботу, що дозволить на високому рівні забезпечити підготовку фахівців.

Майбутні фахівці спеціальності «Фінанси та кредит» за ***спеціалізацією «Управління державними фінансами»*** отримуватимуть глибокі теоретичні знання та практичні навички з вирішення питань ефективного управління процесами формування і використання державних фінансових ресурсів. Вони будуть здатні розробляти і втілювати стратегічну і тактичну державну фінансову політику в умовах ринкових відносин, розробляти варіанти управлінських рішень з питань фінансової діяльності на рівнях регіону, галузі,

держави. Дана спеціалізація орієнтована на підготовку кваліфікованих фахівців для фінансової системи держави, які повинні вміти об'єктивно оцінювати економічні процеси, що відбуваються в суспільстві, розуміти суть і тенденції розвитку фінансових відносин та їх особливостей у сфері державних фінансів, розробляти політику і вирішувати питання розвитку фінансової системи. Фахівці даної спеціалізації будуть затребувані для економічної, організаційно-управлінської, аналітичної, науково-дослідної роботи в органах державного управління, зокрема Рахункової палати, Міністерства фінансів, у територіальних фінансових органах, у контролюючих фінансових органах, у державних позабюджетних фондах.

Студенти ОКР «Магістр» за спеціалізацією «Управління державними фінансами» слухатимуть навчальні модулі «Податковий менеджмент», «Бюджетний менеджмент», «Управління державним боргом», «Макрофінансове бюджетування». Ці дисципліни мають теоретико-прикладний характер, передбачатимуть отримання поглиблених знань щодо макроекономічної сфери фінансової системи – державних фінансів, організації бюджетного процесу в державі та управління ним, фінансово-кредитних відносин між суб’єктами управління державним боргом та борговий механізм як складову управління фінансово-кредитною системою держави, а також формування практичних навичок проведення операцій з виконання бюджету держави, ефективного використання сучасних методів бюджетування на макрорівні, управління державним боргом.

В Україні успішно формується ринок страхових послуг, проте його розвиток стримує низка невирішених проблем, серед яких, зокрема, нестача висококваліфікованих кадрів. На ринку праці в Україні, незважаючи на кризу, зростає потреба у висококваліфікованих керівниках, здатних вивести компанію зі скрутної ситуації, швидко і якісно реорганізовувати бізнес відповідно до ситуації на ринку. Чим більше компанія має високоосвічених фахівців, які знають сучасні методи управління, та вміють їх застосовувати на практиці тим швидше компанія розвивається, стає більш прибутковою, що дуже актуально для сьогоднішнього стану страхового ринку в Україні.

Спеціалізація «Управління страховою діяльністю» ставить за мету надання студентам знань щодо функціонування страхового ринку, управління страховою організацією та особливостей функціонування страховиків на фінансовому ринку, а також формування практичних навичок у сфері страхової, фінансової, інвестиційної діяльності страховиків, управління перестраховувальними операціями, ведення обліку та формування звітності

страхових організацій. Випускник даної спеціалізації буде кваліфікованим працівником із вищою освітою, матиме глибокі знання в області страхового бізнесу, володіє проблематикою банківської справи й фінансового сектора.

Студенти ОКР «Магістр» за спеціалізацією «Управління страховою діяльністю» слухатимуть навчальні модулі «Страховий менеджмент», «Ринок фінансових послуг», «Моделювання діяльності страхових компаній на фінансовому ринку», «Управління перестрахувальними операціями», «Облік і звітність у страхових організаціях». Ці дисципліни передбачатимуть отримання поглиблених знань щодо страхового ринку та управління фінансами на рівні страхових організацій.

Спеціалізація «Фінансовий менеджмент у сфері бізнесу» ставить за мету підготувати керівників та фінансових менеджерів, що володіють мистецтвом управління фінансами підприємства. Дана спеціалізація здатна озброїти спеціалістів системою сучасних методів фінансового управління; сприяти формуванню нової фінансової ідеології господарювання, адекватної ринковій економіці; ознайомити з сучасними фінансовими інструментами та допомогти у формуванні динамічних управлінських рішень.

Випускники спеціальності «Фінанси та кредит» за спеціалізацією «Фінансовий менеджмент у сфері бізнесу» будуть висококваліфікованими фахівцями у сфері фінансів, фінансового менеджменту, фінансового аналізу. Вони володітимуть сучасними методами аналізу і вмінням прогнозувати фінансово-економічні ситуації.

Фахівці за спеціалізацією «Фінансовий менеджмент у сфері бізнесу»:

- зможуть працювати на державних, приватних, спільних підприємствах, у господарських товариствах різних видів економічної діяльності;
- здатні очолити економічні підрозділи державних і галузевих виробничих підприємств; здатні виконувати аналітичну роботу та працювати фінансовими менеджерами; зможуть використовувати знання, уміння та навики в лабораторіях і центрах економічних досліджень.

Студенти ОКР «Магістр» за спеціалізацією «Фінансовий менеджмент у сфері бізнесу» слухатимуть навчальні модулі «Фінансовий менеджмент», «Оподаткування суб’єктів підприємництва», «Управління фінансовою санацією підприємства», «Фінанси інноваційної діяльності», «Менеджмент персоналу фінансових служб». Ці дисципліни передбачатимуть отримання поглиблених знань щодо управління фінансами на рівні суб’єктів підприємництва.

ТЕМА 1. ФІНАНСОВА СИСТЕМА ТА ПІДГОТОВКА КАДРІВ ДЛЯ НЕЇ

1.1. Спеціальність «Фінанси і кредит».

Спеціальність «Фінанси і кредит» це – (1) теоретичні знання, що мають постійно оновлюватися, (2) практичні навички, які неперервно вдосконалюються, (3) культура особистості, (4) дисципліна, завдяки якій досягаються позитивні результати в роботі, в т.ч. фінансові, (5) правильний спосіб життя, через який здобувається власний добробут, (6) соціальний та економічний поступ громади й суспільства, задля якого працює економіка держави і фінансова система зокрема.

1.2. Законодавча і нормативна база підготовки фахівців за напрямом «Фінанси і кредит». Програми фахового спрямування.

Підготовка фахівців усіх напрямів та спеціальностей в Україні регламентується Законом України «Про освіту», Законом України «Про вищу освіту», освітньо-кваліфікаційними характеристиками (ОКХ) та освітньо-професійними програмами (ОПП). ОКХ та ОПП складають галузеві стандарти вищої освіти (ГСВО).

Освітньо-кваліфікаційна характеристика (ОКХ) містить вимоги до теоретичних знань та практичних навичок фахівця (бакалавра, спеціаліста, магістра).

Освітньо-професійна програма (ОПП) регламентує розподіл навчального часу за циклами підготовки, перелік та обсяг нормативних дисциплін, визначає зміст окремих навчальних дисциплін.

ОПП передбачає «нормативну частину» і «варіативну частину». Остання містить навчальні дисципліни за вибором вищого навчального закладу (ВНЗ) і за вибором студента.

Згідно ОПП передбачено такі цикли підготовки за нормативною частиною:

- цикл гуманітарної підготовки;
- цикл природничо-наукової та загальноекономічної підготовки;
- цикл професійної та практичної підготовки.

З урахуванням навчальних дисциплін варіативної частини на кафедрі фінансів Національного університету «Львівська політехніка» сформовано три програми фахового спрямування:

1) (блок 0100) Управління державними фінансами;

2) (блок 0300) Управління страховою діяльністю:

3) (блок 0600) Фінансовий менеджмент у сфері бізнесу.

Програма «Фінансовий менеджмент у сфері бізнесу» практично замінила

попередню вибіркову програму «Фінанси підприємств».

Цього року буде прийнято новий Закон України «Про вищу освіту», де будуть врегульовані окремі аспекти діяльності вищих навчальних закладів. Серед них: визначення нового переліку кваліфікацій згідно з Національною рамкою кваліфікацій, зміна підходів до визначення понять «базова вища освіта» та «повна вища освіта», терміни навчання за різними світко-кваліфікаційними рівнями (бакалавр, магістр).

1.3. Вимоги до підготовки фінансистів. Проект «Національної рамки кваліфікацій».

Національна рамка кваліфікацій (НРК) значною мірою розширює нормативну базу з підготовки фахівців в Україні, наближує її до вимог та стандартів Європейського союзу.

НРК є основою вітчизняної стандартизації освітньої та професійної підготовки кадрів. Вона спрямована на визначення єдиних вимог до практичних та загальноосвітніх компетенцій; характер описування кваліфікацій усіх типів та видів національних освітніх систем; створення прозорого сприйняття рівнів кваліфікацій та дескрипторів (описів) до них; урахування підходів Європейської рамки кваліфікацій навчання впродовж життя, Міжнародної стандартної класифікації освіти (МСКО) – 97, Міжнародної стандартної класифікації занять (МСКЗ-08), Класифікації видів економічної діяльності (КВЕД) та Класифікатора професій (КП).

Гуманітарна підготовка покликана, насамперед, розвинути навички спілкування майбутнього фінансиста.

Завданнями математичної підготовки є не лише надання знань з точних дисциплін, а й формування певної логіки мислення.

Загальноекономічні дисципліни мають закласти фундамент для майбутньої професійної підготовки.

1.4. Поняття фінансової системи та її місце в економіці держави

Перед тим, як говорити про фінансову систему, для якої ми готуємо фахівців, про зміст навчальної програми, слід взагалі сказати про те, чим мають займатися фінансисти упродовж своєї тривалої кар’єри. Лише розуміння змісту діяльності, а пізніше й форм реалізації своїх виробничих функцій, може правильно зорієнтувати нинішнього студента першокурсника серед визначених у плані підготовки навчальних модулів (дисциплін) і створити передумови його внутрішньої мотивації до вивчення усього різноманіття запропонованих у робочому навчальному плані модулів (дисциплін).

У зв’язку із зазначеним, ми дещо будемо випереджати деякі дисципліни, наводячи певні визначення, даючи їх тлумачення й роз’яснюючи спеціальні категорії та взаємозв’язки між ними. Проте, кожен студент повинен розуміти, що знання окремої категорії лише наближає його до розуміння явища чи процесу у фінансовій системі, в економіці загалом. Тільки вивчення навчального модуля (дисципліни) у повному обсязі надасть можливість не лише поверхово дати відповідь на те чи інше запитання, а й професійно працювати на різних посадах, у різних фінансових установах, службах тощо.

Саме зазначені міркування вимагають вже нині навести деякі визначення, подати різні точки зору на одні й ті самі категорії фінансової науки. Усе це має спонукати студента не лише до вивчення навчального матеріалу, але й до пошуку альтернативних точок зору, прагнення усвідомити об’єктивні причини і суб’єктивні мотиви дослідників щодо тлумачення фінансових явищ і процесів. У такий спосіб у студента мають сформуватися дослідницькі навики, прагнення шукати не лише навчальну літературу, де виклад матеріалу має однозначний, інколи беззаперечний характер, але й наукову, насамперед періодичну літературу з оригінальними постановками завдань, нетрадиційним поглядом на нібито усталені, традиційні явища, процеси та їх опис.

Виходячи з вищезазначеного, ми, дещо випереджаючи вивчення навчального модуля (дисципліни) «Фінанси», дамо визначення таких категорій як «фінанси», «фінансова система», «сфера фінансової системи», «ланка фінансової системи». Проте, це не означатиме підміну майбутнього навчального модуля, а матиме на меті створити передумови для його кращого засвоєння, усвідомлення того, що у процесі майбутнього навчання буде необхідність докладніше вивчити, і зазначені категорії, і ті поняття, які з ними пов’язані, а нині навіть не згадуються через зовсім інше призначення курсу (навчального модуля) «Вступ до спеціальності «Фінанси і кредит».

Як історична категорія фінанси з’явились одночасно з виникненням держави.

Фінанси являють собою економічні відносини, що пов’язані з формуванням, розподілом та використанням централізованих і децентралізованих фондів грошових коштів з метою виконання функцій та завдань держави і забезпечення умов розширеного відтворення.

Фінанси (франц. finance, від лат. finantia — платіж) — система грошових відносин тієї чи іншої держави

Під централізованими фінансами розуміють економічні грошові відносини, що пов’язані з формуванням та використанням фондів грошових коштів

держави, які акумулюються у державній бюджетній системі та урядових позабюджетних фондах. Під децентралізованими – грошові відносини, що опосередковують кругообіг грошових фондів підприємства.

Кредит – це економічні відносини між суб'єктами ринку з приводу перерозподілу вартості на засадах повернення, строковості та платності.

Категорія фінансової системи є необхідною для розвитку поняття фінансів, для конкретизації змісту і видів прояву економічних відносин грошового характеру на різних рівнях економічної системи та у різних її сферах і ланках. Інакше кажучи, якщо фінанси виражають економічні суспільні відносини, то вони виявляються по-різному в окремих сферах, мають свою специфіку у кожній ланці фінансової системи. Кожна сфера і кожна ланка фінансової системи певним чином впливають на процес відтворення, виконують свої притаманні їм функції.

Підходи щодо складу фінансової системи є різними і за складом ланок, і за виділенням сфер, блоків, за ув'язуванням складових частин фінансової системи з рівнями економічної системи держави. Зокрема О.Д. Василик розглядає фінансову систему як сукупність певних ланок [4, с.22]; С.І. Берлін [5] та Б.М. Сабанті [9] не наголошують окремо на категорії фінансових сфер; В.М. Родіонова [10, с.19], В.М. Опарін [8, с.28] виділяють у фінансовій системі ще й сфери фінансових відносин, до складу яких відносять ланки системи; Л.А. Дробозіна говорить про можливе об'єднання ланок фінансової системи у блоки, навіть ототожнює ланки і блоки, що обслуговують централізовані або децентралізовані фінанси на макрорівні чи на мікрорівні [7, с.32]; М.В. Романовський та його співавтори трансформують поняття сфер фінансових відносин [11, с.31] у категорію великих підсистем [11, с.32-33]; А.Я. Кузнєцова розглядає усі підходи зарубіжних та вітчизняних дослідників проблеми фінансової системи [6, с.17-20], згадуючи як сфери, так і ланки фінансової системи.

Фінансова система загалом є сукупністю різних сфер фінансових відносин, в яких формуються та використовуються фонди грошових коштів.

1.5. Сфери фінансових відносин

Які ж сфери фінансових відносин пропонують розглядати різні дослідники? В.М. Родіонова говорить про три великі сфери: 1) фінанси підприємств, установ та організацій, 2) страхування, 3) державні фінанси [10, с.19]. В.М. Опарін, покладаючи в основу виділення фінансових сфер їх відповідність рівням економічної системи, називає такі сфери фінансових відносин: 1) міжнародні фінанси, 2) державні фінанси, 3) фінанси суб'єктів

господарювання, а також говорить про фінансовий ринок як забезпечуючу сферу [8, с.28]. Очевидною є розбіжність між класифікаціями В.М. Родіонової і В.М. Опаріна. Перша називає страхування і не називає міжнародних фінансів, а другий навпаки - говорить про міжнародні фінанси і не згадує про страхування. На наш погляд безперечно слід враховувати сферу міжнародних фінансів, проте не варто відкидати страхування як окрему сферу, оскільки для неї характерні цілком очевидні особливості формування та використання страхових і резервних фондів. При цьому можна вважати, що страхування одночасно обслуговує і макроекономіку, і мікроекономіку, і світове господарство. Воно займає навіть не проміжне становище, коли б його можна було віднести до мезорівня, а фондоутворююче і ризикозапобіжне для усіх рівнів економічної системи. В такому сенсі можна погодитись з А.Я. Кузнєцовою та В.М. Опаріним щодо деякого виокремлення страхування. Однак цьому виокремленню необхідно дати відповідне (як викладено нами вище) тлумачення, чого названі автори не зробили.

А.Я. Кузнєцова розвиває думку Л.А. Дробозіної та В.М. Опаріна щодо обслуговування різними ланками фінансової системи різних рівнів економічної системи. В цьому аспекті Л.А. Дробозіна зазначала, що "державна бюджетна система, позабюджетні спеціальні фонди, державний кредит і фонди майнового та особистого страхування належать до централізованих фінансів і використовуються для регулювання економіки та соціальних відносин на макрорівні; фінанси підприємств різних форм власності належать до децентралізованих фінансів і використовуються для регулювання та стимулювання економіки і соціальних відносин на мікрорівні" [7, с.32]. В.М. Опарін з цього приводу зазначає таке: "В основу виділення фінансових сфер покладено рівень економічної системи. Виділяють чотири сфери: рівню мікроекономіки відповідають фінанси суб'єктів господарювання, рівню макроекономіки - державні фінанси, рівню світового господарства - міжнародні фінанси, забезпечуючій сфері - фінансовий ринок" [8, с.28, схема 8]. Такої ж думки дотримується А.Я. Кузнєцова [6, с.19, рис. 1.2]. На відміну від Л.А. Дробозіної, В.М. Опарін і А.Я. Кузнєцова виокремлюють страхування, яке за складом специфічних фінансових інструментів формування та використання страхових фондів не належить, на їх думку, ні до державних фінансів, ні до фінансів суб'єктів господарювання. Вони ставлять страхування окремо при розгляді внутрішньої будови національної фінансової системи [8, с.30, схема 9] і [6, с.20, рис. 1.3].

У фінансовій системі відповідно до обслуговуваного нею рівня економічної системи розглядають такі сфери фінансових відносин (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Взаємозв'язок рівнів економічної системи із сферами фінансової системи

№ з/п	Обслуговуваний фінансовими відносинами рівень економічної системи	Сфери фінансової системи
1	Мікроекономіка	Фінанси суб'єктів господарювання
2	Макроекономіка	Державні фінанси
3	Світова економіка	Міжнародні фінанси
4	Інтегруюча інфраструктурна складова	Страхування
		Фінансовий ринок

Сфера фінансових відносин – це певна сукупність ланок фінансової системи, що характеризується різноманітним складом фондів грошових коштів, а також відмінностями у формах та методах їх формування, розподілу та використання.

Ланка фінансової системи – це відносно відособлена частина фінансових відносин, склад фондів грошових коштів якої характеризується однаковим набором видів та ідентичним характером форм та методів їх формування, розподілу та використання.

У табл. 1.2 представлені приклади фондів грошових коштів, які відповідають певним ланкам та сферам фінансових відносин на національному рівні. Міжнародні фінанси включають також ланки наднаціональної фінансової системи – міжнародні фонди грошових коштів, що знаходяться у підпорядкуванні міжнародних організацій.

Таблиця 1.2

Взаємозв'язок національних сфер і ланок фінансових відносин

№ з/п	Сфери фінансової системи	Ланки фінансової системи	Приклади фондів грошових коштів
1	Фінанси суб'єктів господарювання	Фінанси підприємств	Прибутку, амортизаційний
2	Державні фінанси	Бюджетна система	Державний бюджет, місцеві бюджети
		Спеціальні позабюджетні фонди	Фонди соціального страхування, Державний пенсійний фонд
3	Міжнародні фінанси	Фінанси підприємств, бюджетна система, державний кредит	Бюджетні та резервні фонди
4.	Страхування	Майнове страхування	Страхові та резервні фонди страхових організацій
		Страхування життя	
		Страхування цивільної відповідальності	

Фінансова система – це неподільний комплекс форм та методів утворення, розподілу та використання фондів грошових коштів держави та підприємств.

Фінансова система України охоплює такі ланки фінансових відносин:

*державну бюджетну систему;

*спеціальні позабюджетні фонди;

*державний кредит;

* страхування;

*фінанси підприємств різних форм власності.

У відповідності до Бюджетного кодексу України **бюджетна система** складається з:

*державного бюджету;

*бюджету Автономної республіки Крим та бюджетів областей, інших місцевих бюджетів (обласний, міський, районний, селищний, сільський).

Позабюджетні (спеціальні) **фонди** — грошові фонди, що формуються з метою цільового фінансування видатків, не передбачених державним бюджетом. Позабюджетні фонди мають строго цільове призначення для розширення соціальних послуг населенню, стимулювання розвитку відсталих галузей інфраструктури, забезпечення додаткових ресурсів для пріоритетних галузей економіки.

Державний кредит являє собою форму кредитних відносин між державою та юридичними і фізичними особами, в яких держава виступає, головним чином, в ролі позичальника коштів.

Страхування являє собою відособлену ланку фінансової системи, яка відображає відносини з приводу формування і використання страхових фондів.

Фінанси підприємств різних форм власності складають основу фінансів. Тут формується переважна частина фінансових ресурсів.

1.6. Проблеми підготовки фахівців для фінансової системи

Підготовка фінансистів, від яких залежить не лише пошук джерел фінансування , а й ефективне використання отриманих фінансових ресурсів, є одним з найважливіших завдань сьогодення. Кадри фінансових служб часто-густо визначають не лише достатність, але й вчасність виділення та надходження фінансових ресурсів.

Проте, від кваліфікації фінансистів залежать не лише джерела та якість використання фінансових ресурсів, а й впровадження перспективних методів у роботу фінансових служб.

Чинниками повільного впровадження новітніх фінансових ідей у практичну діяльність установ, підприємств та організацій є: по-перше, стрімка зміна нормативної бази фінансів, що іноді змінює напрям дії на діаметрально протилежний за короткий відтинок часу, абсолютно недостатній навіть для теоретичних досліджень, не кажучи вже про впровадження у навчальні курси (навіть короткотермінові програми підвищення кваліфікації); по-друге, протиречивість законодавчої бази і підзаконних актів, інструкцій та листів фінансових відомств; по-третє, відсутність упродовж тривалого часу або "удавана конфіденційність" деяких інструктивних матеріалів, а відтак їх недоступність для викладачів; по-четверте, неоднозначність багатьох документів, що вимагає нескінченої низки тлумачень з боку законодавчого органу, компетентних фінансових органів, господарського суду, що заважає не тільки освіті, а насамперед підприємцям і підприємствам. Напрямами вирішення названої проблеми є: 1) опублікування первинних нормативних документів (насамперед інструкцій, листів, офіційних роз'яснень та коментарів тощо); 2) використання швидкого друку для видання конспектів лекцій; 3) поділ матеріалу між фундаментальними дисциплінами і спецкурсами, при якому до перших належить стала інформація (історичні довідки, визнані визначення, класифікації, формульний апарат і т.п.), а до других слід включати оперативну інформацію відповідно до змін у законодавчому та нормативному полі, а також результати наукових досліджень.

Суттєвим чинником, який викликає проблеми у навчанні фінансистів, є реформування економіки, і в тому числі фінансових відносин. Адже проникнення іноземних фірм на український ринок і адаптування вітчизняних підприємств до міжнародних правил ведення обліку та звітності ставить нові вимоги до теоретичного осмислення фінансових категорій. Нове бачення фінансових реалій і тлумачення відповідних категорій має слугувати формуванню фінансового механізму як на мікрорівні, так і на макрорівні.

Список використаних джерел:

1. Алексєєв І.В., Колісник М.К., Ярошевич Н.Б. Основи теорії фінансів: Навч. посібник. – Львів: Видавництво Національного університету «Львівська політехніка», 2008. – 144 с.
2. Алексєєв І.В., Колісник М.К. Гроші та кредит: Навч. посібник. – К.: Знання, 2009. – 253 с.
3. Берлин С.И. Теория финансов: Учебное пособие. – "Издательство Приор", 1999. – 256 с.

4. Василик О.Д. Теорія фінансів. Підручник. – К.: НІОС., 2001. – 416 с.
5. Загородній А.Г., Вознюк Г.Л. Фінансово-економічний словник. – Львів: Видавництво Національного університету «Львівська політехніка», 2005. – 714 с.
6. Кузнецова А.Я. Теорія фінансів: Навчальний посібник. – Львів: ЛБІ НБУ, 2001. – 158 с.
7. Общая теория финансов: Уч. пособие / Под ред. Л. А. Дробозиной. – М.: Банки и биржи, ЮНИТИ, 1995.
8. Опарін В..М. Фінанси (загальна теорія). – К.: КНЕУ, 1999. – 164 с.
9. Сабанти Б.М. Теория финансов: Учебное пособие. – М.: Менеджер, 1998. – 168 с.
10. Финансы: Пособие / Под ред. В.М. Родионовой. – М.: Финансы и статистика, 1995. – 432 с.
11. Финансы: Учебник для вузов. Под ред. проф. М.В.Романовского, проф. О.В. Врублевской, проф. Б.М. Сабанти. – М.: Издательство “Перспектива”; Издательство “Юрайт”, 2000. – 520 с.

ТЕМА 2. СЕКТОР ДЕРЖАВНИХ ФІНАНСІВ

2.1. Поняття фінансів, фінансової системи та управління фінансами.

Фінанси являють собою економічні відносини, що пов'язані з формуванням, розподілом та використанням централізованих і децентралізованих фондів грошових коштів з метою виконання функцій та завдань держави і забезпечення умов розширеного відтворення.

Фінанси (франц. finance, від лат. finantia — платіж) — система грошових відносин тієї чи іншої держави

Під централізованими фінансами розуміють економічні грошові відносини, що пов'язані з формуванням та використанням фондів грошових коштів держави, які акумулюються у державній бюджетній системі та урядових позабюджетних фондах. Під децентралізованими – грошові відносини, що опосередковують кругообіг грошових фондів підприємства

Як історична категорія фінанси з'явились одночасно з виникненням держави. За часів первіснообщинного ладу не було держави й не йшлося про фінанси.

Фінансова система – це система форм та методів утворення, розподілу та використання фондів грошових коштів держави та підприємств.

Фінансова система України охоплює такі ***ланки*** фінансових відносин:

- державну бюджетну систему;
- спеціальні позабюджетні фонди;
- державний кредит;
- страхування;
- фінанси підприємств різних форм власності.

Провідною ланкою фінансової системи є державний бюджет. За своїм матеріальним змістом це головний централізований фонд грошових коштів держави. Місцеві (регіональні) фінанси включають місцеві бюджети.

Позабюджетні (спеціальні) фонди — грошові фонди, що формуються з метою цільового фінансування видатків, не передбачених державним бюджетом. Позабюджетні фонди мають строго цільове призначення для розширення соціальних послуг населення, стимулювання розвитку відсталих галузей інфраструктури, забезпечення додаткових ресурсів для пріоритетних галузей економіки.

Державний кредит – сукупність грошових засобів, мобілізованих державою, що виступає в якості позичальника та гаранта. Державний кредит є

досить специфічною ланкою державних фінансів, оскільки він не має окремого фонду фінансових ресурсів; кошти, що мобілізуються за його допомогою, проходять через бюджет.

Страхування являє собою уособлену ланку фінансової системи, яка відображає відносини з приводу формування і використання колективних страхових фондів.

Фінанси підприємств різних форм власності складають основу фінансів. Тут формується переважна частина фінансових ресурсів.

В Україні управління фінансами здійснюють такі суб'єкти, як Президент України, Верховна Рада України, Міністерство фінансів України (обласні та міські фінансові управління, районні та міські фінансові відділи), Міністерство економіки України, Державна податкова служба, Державна митна служба України, Контрольно-ревізійна служба, Державне Казначейство України, Національний банк України та ін.

2.2. Сутність бюджету держави. Бюджетна система України.

Термін «бюджет» походить від старонормандського – bougette (шкіряний мішок), фінансовий зміст отримав на початку XIX ст. і на сьогодні має широкий спектр значень.

Сутність бюджету відображають економічні відносини між державою, суб’єктами господарювання різних форм власності та населенням: держава має потребу у фінансових ресурсах для виконання своїх функцій; суб’єкти господарювання постачають грошові ресурси державі у вигляді податків, та можуть отримувати їх від неї у вигляді дотацій, субсидій; населення є платником податків і отримувачем грошових коштів (допомога дітям, матерям, інвалідам, пенсіонерам тощо). Бюджет є основною ланкою державних фінансів.

Бюджетною системою називається сукупність всіх бюджетів, що формуються в країні відповідно до її бюджетного устрою.

Бюджетна система України складається з державного бюджету та місцевих бюджетів.

Державний бюджет України – це встановлений законом на бюджетний період (1 календарний рік, який починається 1 січня кожного року і закінчується 31 грудня того ж року) основний фінансовий план доходів і видатків централізованого фонду грошових коштів держави. Державний бюджет України складає Міністерство фінансів України, а затверджує Верховна Рада України у вигляді закону України “Про державний бюджет”.

\

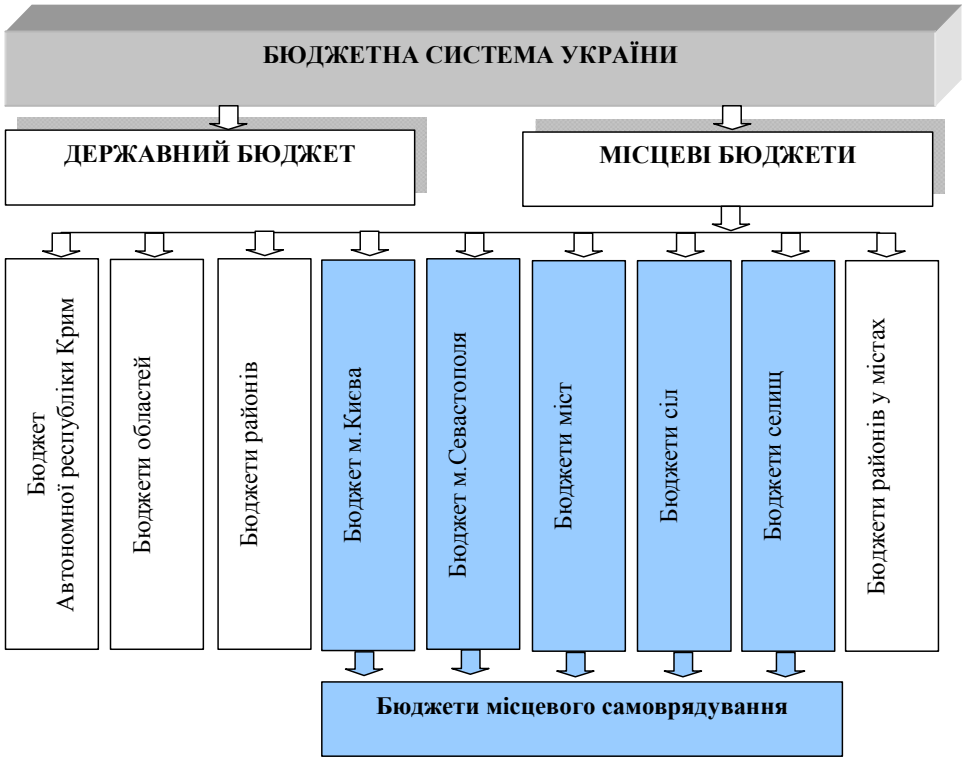

Державний бюджет – головне джерело коштів, необхідних для діяльності держави; в ньому концентруються основні державні доходи – приблизно 2/3 фінансових ресурсів держави. За рахунок державного бюджету фінансуються основні державні витрати –: капітальні вкладення, формування державних матеріальних резервів, оборона, управління, соціальна сфера, зовнішньоекономічна діяльність держави тощо.

До місцевих бюджетів відносяться: бюджет Автономної Республіки Крим; обласні бюджети; районні бюджети; міські бюджети; сільські бюджети; селищні бюджети; бюджети районів міст.

Місцеві бюджети складаються місцевими фінансовими органами та затверджуються місцевими радами народних депутатів. Документом, що затверджує місцевий бюджет, є рішення про місцевий бюджет. Місцевий фінансовий орган здійснює функції по складанню, контролю за витрачанням коштів розпорядниками бюджетних коштів, а також інші функції, пов’язані з управлінням коштами місцевого бюджету.

Місцевими фінансовими органами є:

- фінансові управління обласних державних адміністрацій;
- районні фінансові відділи райдержадміністрацій;
- міські фінансові відділи міскдержадміністрацій.

Бюджетами місцевого самоврядування є бюджети територіальних громад сіл, селищ, міст та їх об’єднань. Бюджети місцевого самоврядування є

складовою місцевих бюджетів. В Україні налічується понад 12 000 місцевих бюджетів.

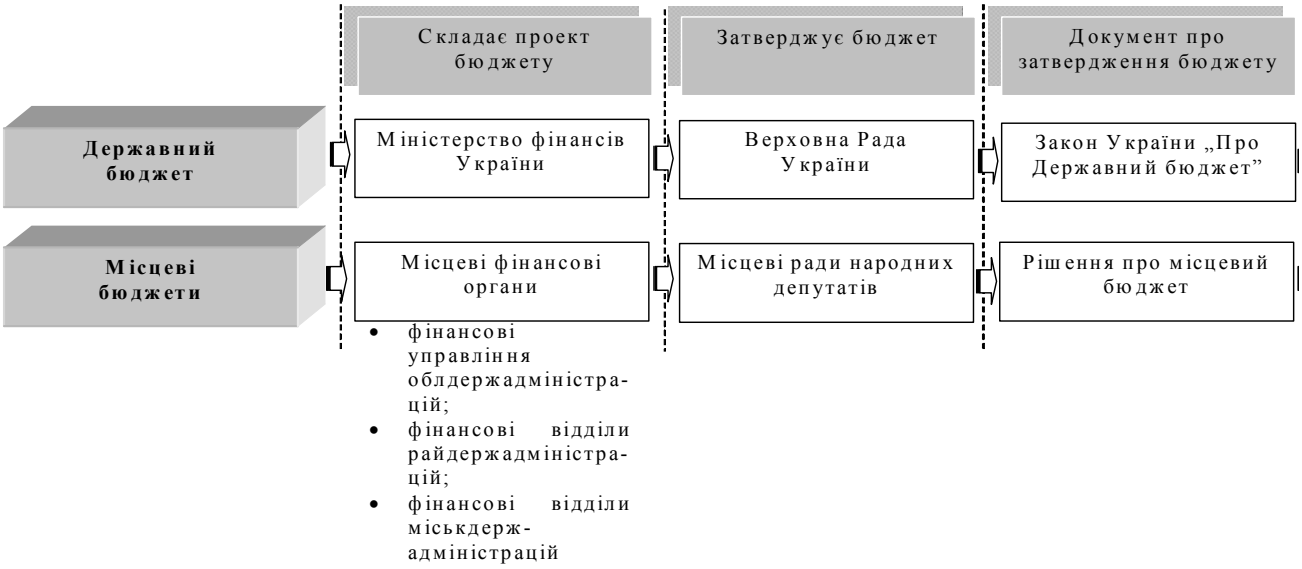

2.3. Міжбюджетні відносини

Міжбюджетні відносини – це відносини між державою, Автономною Республікою Крим і місцевим самоврядуванням щодо забезпечення відповідних бюджетів фінансовими ресурсами, необхідними для виконання функції, передбачених Конституцією України.

Міжбюджетні відносини є внутрішніми бюджетними потоками, які відображають перерозподіл доходів і видатків між бюджетами. Перерозподіл доходів і видатків між бюджетами здійснюється для забезпечення бюджетного вирівнювання, яке передбачає, що бюджет регіону з високою податкоспроможністю перераховує в державний бюджет частину своїх ресурсів для підтримки бюджету регіону з низькою податкоспроможністю.

Механізм здійснення міжбюджетних відносин передбачає щорічний перерозподіл коштів всередині бюджетної системи з метою збалансування всіх бюджетів на рівні, необхідному для виконання кожним місцевим органом влади своїх завдань і функцій.

За кожною бюджетною ланкою (за кожним бюджетом) закріплено перелік доходів і видатків. Розмежування доходів і видатків між окремими бюджетами починається з розподілу видатків, в основі якого лежить визначення функціональних повноважень між окремими рівнями державної влади і управління. В процесі планування і збалансування бюджетів встановлюється сума видатків, необхідна кожному місцевому бюджету для виконання

місцевими органами влади своїх завдань і функцій. Необхідна сума видатків кожного бюджету порівнюється з його кошиком доходів (податки і збори, що закріплені Бюджетним кодексом на постійній основі за бюджетами місцевого самоврядування).

Якщо доходи місцевого бюджету перевищують заплановану суму видатків, то суму різниці між доходами і видатками передають до Державного бюджету. Якщо ж власних ресурсів, що враховуються при визначенні трансфертів є недостатньо для виконання органами місцевої влади своїх повноважень, то даному бюджету надається дотація вирівнювання з Державного бюджету.

Місцеві бюджети мають бути достатніми для виконання органами місцевого самоврядування делегованих та власних повноважень, а також для забезпечення населення соціальними послугами не нижче рівня мінімальних соціальних гарантій. Якщо місцеві бюджети не можуть бути збалансовані з урахуванням цих умов, держава забезпечує їх збалансування шляхом передачі коштів у вигляді міжбюджетних трансфертів (дотацій, субвенцій) та загальнодержавних податків і зборів.

У державному бюджеті України затверджується обсяг дотацій вирівнювання та субвенцій окремо для кожного з місцевих бюджетів, а також коштів, що передаються до державного бюджету України з місцевих бюджетів.

Бюджетним кодексом України передбачено наступні види міжбюджетних трансфертів (кошти, що безоплатно і безповоротно передаються з одного бюджету до іншого):

- дотація вирівнювання (міжбюджетний трансферт на вирівнювання доходної спроможності бюджету, який його отримує); дотації вирівнювання розраховуються на основі розроблених формул
- субвенція (міжбюджетний трансферт для використання на певну мету в певному порядку, визначеному тим органом, який прийняв рішення про надання субвенції).
- кошти, що передаються до Державного бюджету та місцевих бюджетів з інших місцевих бюджетів.

2.4. Доходи і видатки бюджету.

Доходи бюджету – це частина централізованих фінансових ресурсів держави, які врегульовані відповідними нормативними актами і необхідні для виконання її функцій. Основним джерелом доходів бюджету є валовий внутрішній продукт (ВВП). Методами, формування доходів бюджету є податки,

збори, неподаткові платежі, позики.

Податки – це обов'язкові платежі фізичних і юридичних осіб до державного та місцевих бюджетів, що здійснюються у порядку і на умовах, визначених чинним законодавством.

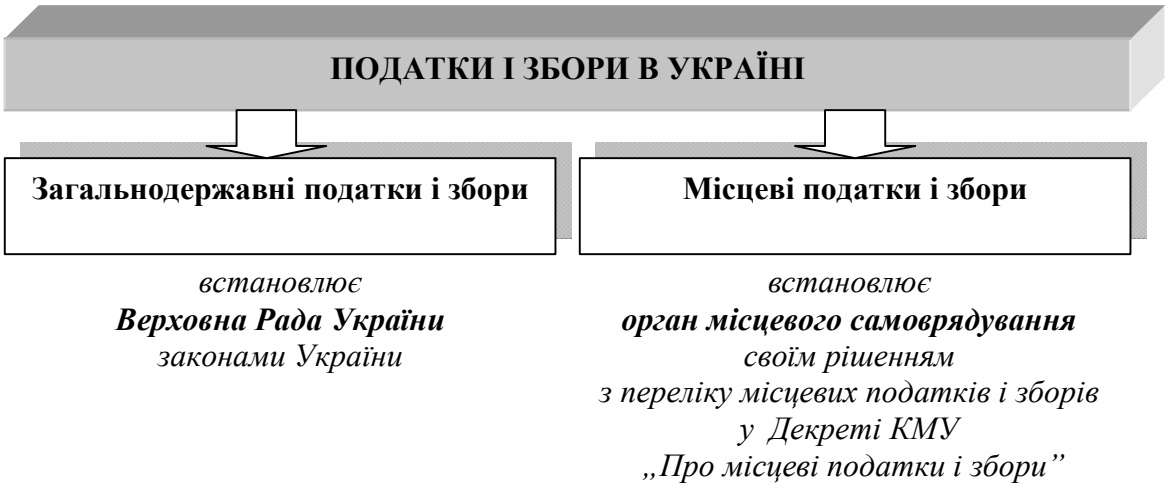

Перелік загальнодержавних податків і зборів встановлює Верховна Рада України Законами України. Місцеві податки і збори встановлює орган місцевого самоврядування своїм рішенням на підставі Декрету КМУ „Про місцеві податки і збори".

Податки і збори сплачуються підприємством до відповідного бюджету у безготівковій формі шляхом перерахування відповідної суми коштів з поточного рахунка підприємства на рахунки органів державного казначейства України.

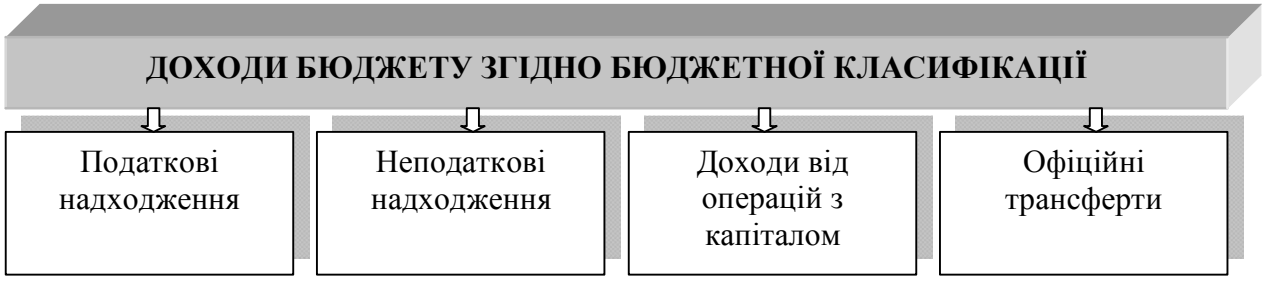

Податковими надходженнями є загальнодержавні і місцеві податки і збори і інші обов'язкові платежі.

Неподатковими надходженнями є надходження по штрафах, санкціях (крім штрафів за порушення податкового законодавства), доходи від власності та підприємницької діяльності; адміністративні збори та платежі, доходи від некомерційного та побічного продажу; добровільних невідплатних надходженнях з недержавних джерел.

Доходи від операцій з капіталом включають надходження від продажу основного капіталу, надходження від реалізації державних запасів товарів,

надходження від продажу землі а нематеріальних активів; податкові та фінансові операції та операції з капіталом.

Трансферти – кошти, передані з одного бюджету до іншого, інших держав або міжнародних організацій на безоплатній і безповоротній основі

Видатки бюджету – це кошти, що спрямовуються на здійснення програм і заходів, передбачених відповідним бюджетом

Є такі основні видатки бюджету:

- державні видатки на послуги загального призначення (державне управління, судова влада; міжнародна діяльність; фундаментальні дослідження і сприяння науково-технічному прогресу; національна оборона; правоохоронна діяльність та забезпечення безпеки держави);
- видатки на суспільні і соціальні послуги (освіта, охорона здоров'я, соціальний захист і соціальне забезпечення, житлово-комунальне господарство; культура та мистецтво; фізична культура і спорт; засоби масової інформації);
- видатки на державні послуги, пов'язані з економічною діяльністю (організація роботи транспорту, охорона навколишнього середовища, розвиток окремих галузей тощо);
- видатки на обслуговування внутрішнього і зовнішнього державного боргу, видатки з цільових, резервних фондів, видатки на проведення виборів і референдумів.

2.5. Кошторисне фінансування

Для здійснення програм та заходів, які проводяться за рахунок коштів бюджету, бюджетні кошти надаються бюджетним установам, які називаються ***розпорядниками бюджетних коштів***. Кошти бюджету, які отримують фізичні та юридичні особи, що не мають статусу бюджетної установи, надаються їм лише через розпорядника бюджетних коштів.

Всі розпорядники бюджетних коштів діляться на 3 ступені. Головні розпорядники бюджетних коштів є розпорядниками І ступеня, на рівні Державного бюджету – це керівники міністерств і відомств; на рівні місцевих бюджетів – керівники відділів державних адміністрацій, голови сільських і селищних рад. Розпорядники бюджетних коштів нижчого рівня поділяються на розпорядників коштів другого та третього ступенів. Розпорядки ІІ ступеня мають право на розподіл і переказ коштів розпорядникам ІІІ ступеню. На рівні Державного бюджету розпорядниками ІІ ступеню є керівники середньої ланки

управління, що мають у своєму розпорядженні установи та організації; на рівні місцевого бюджету розпорядників ІІ ступеня не існує. Розпорядники ІІІ ступеня на рівні Державного бюджету і місцевого бюджетів – керівники установ і організацій.

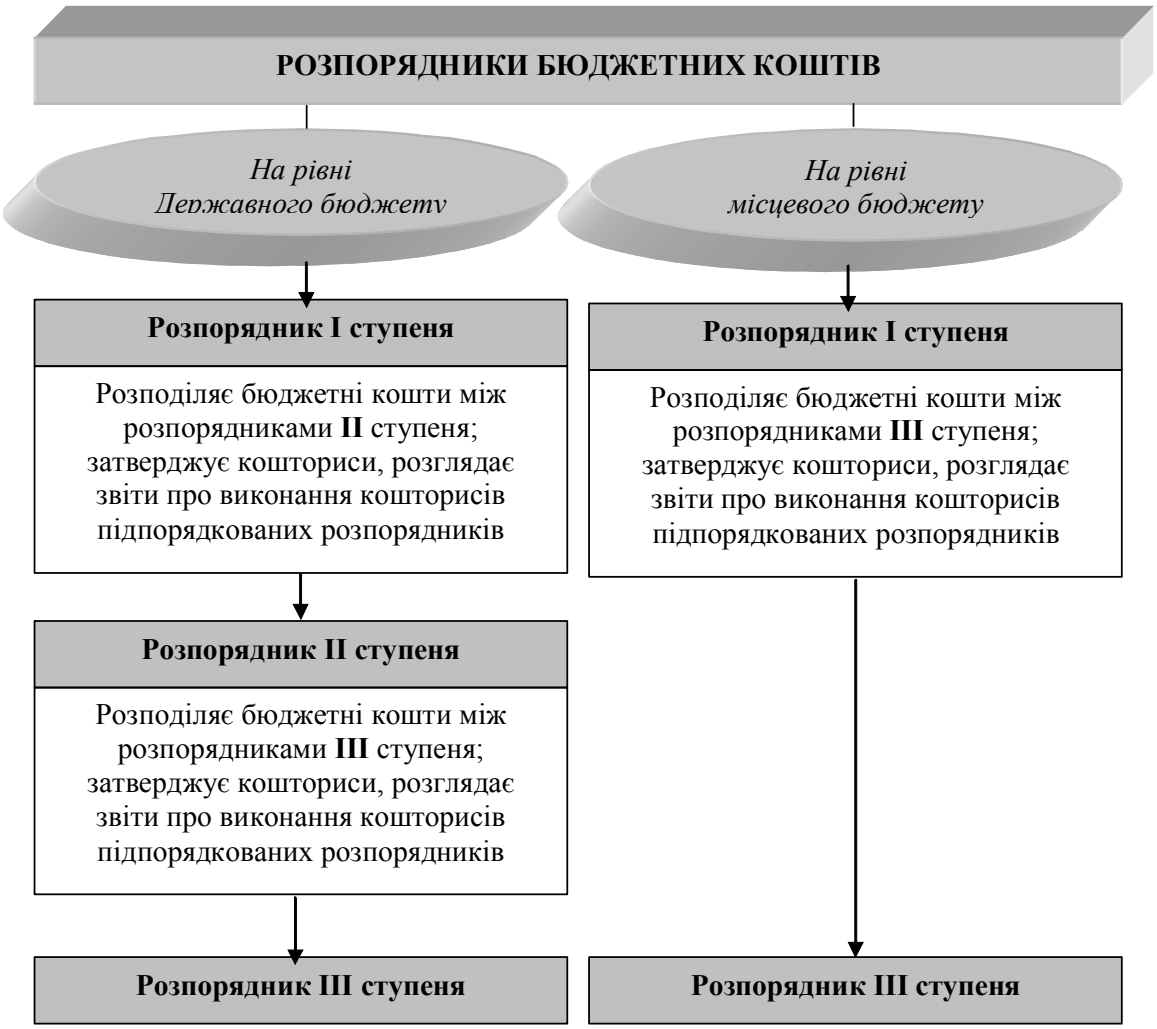

Кошторис – це документ бюджетної установи, в якому встановлено обсяг бюджетних асигнувань, їх постатейний і поквартальний розподіл. Розпорядники бюджетних коштів здійснюють видатки лише в межах бюджетних асигнувань, встановлених кошторисом.

Кошторис бюджетних установ є основним плановим документом, який надає повноваження бюджетній установі щодо отримання доходів і здійснення видатків, визначає обсяг і спрямування коштів для виконання бюджетною установою своїх функцій та досягнення цілей, визначених на бюджетний період відповідно до бюджетних призначень

В кошторисі бюджетної установи видатки поділяються на поточні (видатки на оплату праці працівників бюджетних установ; на придбання предметів постачання і матеріалів, на оплату комунальних послуг та енергоносіїв, на

поточний ремонт та технічне обслуговування обладнання, тощо) і капітальні (придбання, будівництво, капітальний ремонт, реконструкцію, реставрацію адміністративних об'єктів, житла, пам'яток культури, історії, архітектури; інших об'єктів основного капіталу).

Форми кошторисів затверджуються Міністерством фінансів України та Державним казначейством України.

2.6. Бюджетний процес. Учасники бюджетного процесу

Бюджетний процес – це регламентована нормами права діяльність, пов'язана із складанням, розглядом, затвердженням бюджетів, їх виконанням і контролем за їх виконанням, розглядом звітів про виконання бюджетів, що складають бюджетну систему України.

Бюджетний кодекс України визначає 4 стадії бюджетного процесу:

1) складання проектів бюджету;
2) розгляд та прийняття закону про Державний бюджет України та рішень про місцеві бюджети;
3) виконання бюджету та внесення в разі необхідності змін до закону про Державний бюджет, чи рішень про місцеві бюджети;
4) підготовка та розгляд звіту про виконання бюджету та прийняття рішень щодо нього.

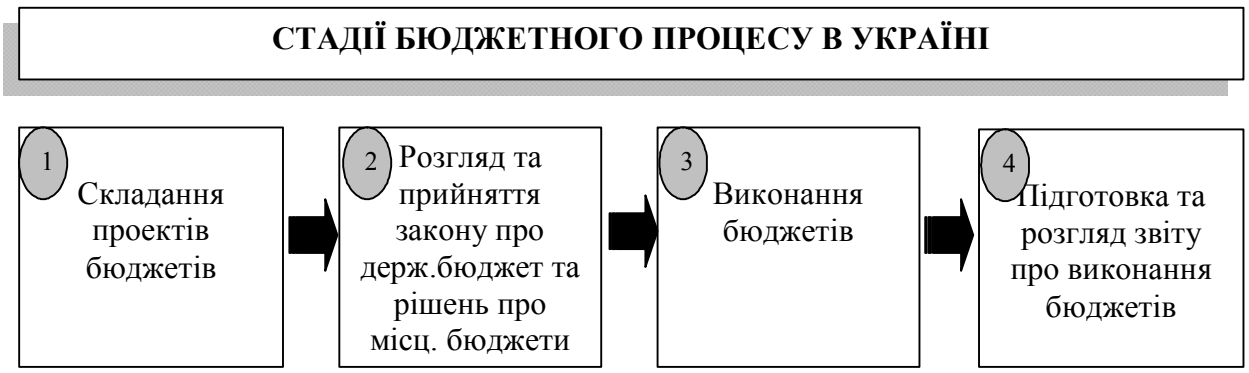

Контроль здійснюється на всіх стадіях бюджетного процесу

Учасниками бюджетного процесу в Україні є органи наділені бюджетними повноваженнями (правами, обов'язками і відповідальністю), бюджетні установи, інші отримувачі бюджетних коштів та кредитні організації, які здійснюють окремі операції з коштами бюджетів.

Учасниками бюджетного процесу в Україні є:

- Верховна Рада України
- Рахункова палата Верховної Ради України

- Комісія Верховної Ради України з питань бюджету
- Президент України
- Кабінет міністрів України
- Міністерство фінансів України
- Фінансові управління обласних державних адміністрацій
- Районні та міські фінансові відділи рай і держадміністрацій
- Державне казначейство України
- Державна контрольно-ревізійна служба України
- Державна податкова служба України
- Національний банк України
- Органи місцевого самоврядування
- Розпорядники бюджетних коштів
- Державні органи нефінансового профілю, діяльність яких пов'язана з бюджетом по лінії формування доходів (Митний комітет, Міністерство внутрішніх справ, органи юстиції та нотаріальні контори, природоохоронні органи і інспекції, органи державної інспекції з контролю за цінами та інші).

Для складання Міністерством фінансів України проекту державного бюджету бюджету:

- Національний банк України (НБУ) подає проект Основних засад грошово-кредитної політики на наступний бюджетний період.
- Міністерство економіки розробляє прогноз основних макроекономічних показників на наступний бюджетний період (ВВП, індексу споживчих цін, офіційного обмінного курсу гривні середньому на рік і на кінець року, рівня безробіття тощо).
- Кабінет Міністрів України розробляє проект Основних напрямків бюджетної політики на наступний бюджетний період (містить пропозиції щодо граничного розміру дефіциту (профіциту) бюджету; граничного обсягу та структури державного боргу; питомої ваги міжбюджетних трансфертів у видатках державного бюджету; питомої ваги капітальних вкладень у видатках Державного бюджету; частки прогнозованого ВВП, що розподіляється через бюджет; перелік головних розпорядників; перелік змін до законодавства, необхідних для реалізації бюджетної політики).

Мінфін на цих документів готує проект закону України про Державний бюджет і подає його Кабінету Міністрів України (КМУ). КМУ приймає

рішення про схвалення проекту закону про Державний бюджет і подає його до Верховної Ради (ВР) разом з пояснювальною запискою. Верховна Рада затверджує Закон України „Про Державний бюджет" у трьох читаннях.

У двотижневий термін після ухвалення Президент України підписує Закон або накладає на нього вето. Міністерство фінансів опубліковує в офіційному виданні „Урядовий кур'єр" підписаний Президентом Закон про Державний бюджет.

Виконати бюджет – означає забезпечити надходження запланованих доходів до всіх ланок бюджетної системи та профінансувати заходи, та здійснити видатки, затверджені в бюджеті держави. Розрізняють виконання бюджету за доходами, виконання бюджету за видатками. Державне Казначейство України здійснює виконання Державного бюджету та місцевих бюджетів за доходами і видатками. Прийом доходів від підприємств, установ, організацій здійснюється шляхом перерахування коштів з рахунка платників на рахунки бюджету в установах банків. Органи Державного Казначейства перевіряють правильність зарахування доходів відповідно до кодів бюджетної класифікації і ведуть бухгалтерський облік доходів.

Розпорядники здійснюють видатки тільки в межах бюджетних асигнувань, встановлених кошторисами. Органи Державного казначейства, видають платіжні доручення установам банків на перерахування коштів з рахунків Державного казначейства на рахунки розпорядників бюджетних коштів (фінансування з бюджету за відомчою структурою) або на рахунки суб'єктів господарювання, підприємств, організації, що виконали роботи або надали послуги розпорядникам бюджетних коштів (оплата витрат). З метою виконання бюджету за видатками в органах Державного казначейства відкрито бюджетний рахунок, який називається ***Єдиний казначейський рахунок***. Єдиний казначейський рахунок є системою бюджетних рахунків органів Державного казначейства, відкритих відповідно до балансових рахунків в установах банків, що діють в єдиному режимі. Бюджетним кодексом передбачена місячна, квартальна і річна звітність про виконання бюджетів. Звітність готують органи Державного казначейства.

На всіх стадіях бюджетного процесу здійснюється фінансовий контроль, аудит та оцінка ефективності використання бюджетних коштів. Державний фінансовий контроль здійснюється від імені держави з використанням державних повноважень. Суб'єктами державного фінансового контролю є органи державної влади, які у визначеному законодавством порядку утворюють контрольні органи.

ІІІ стадія бюджетного процесу
ВИКОНАННЯ БЮДЖЕТУ

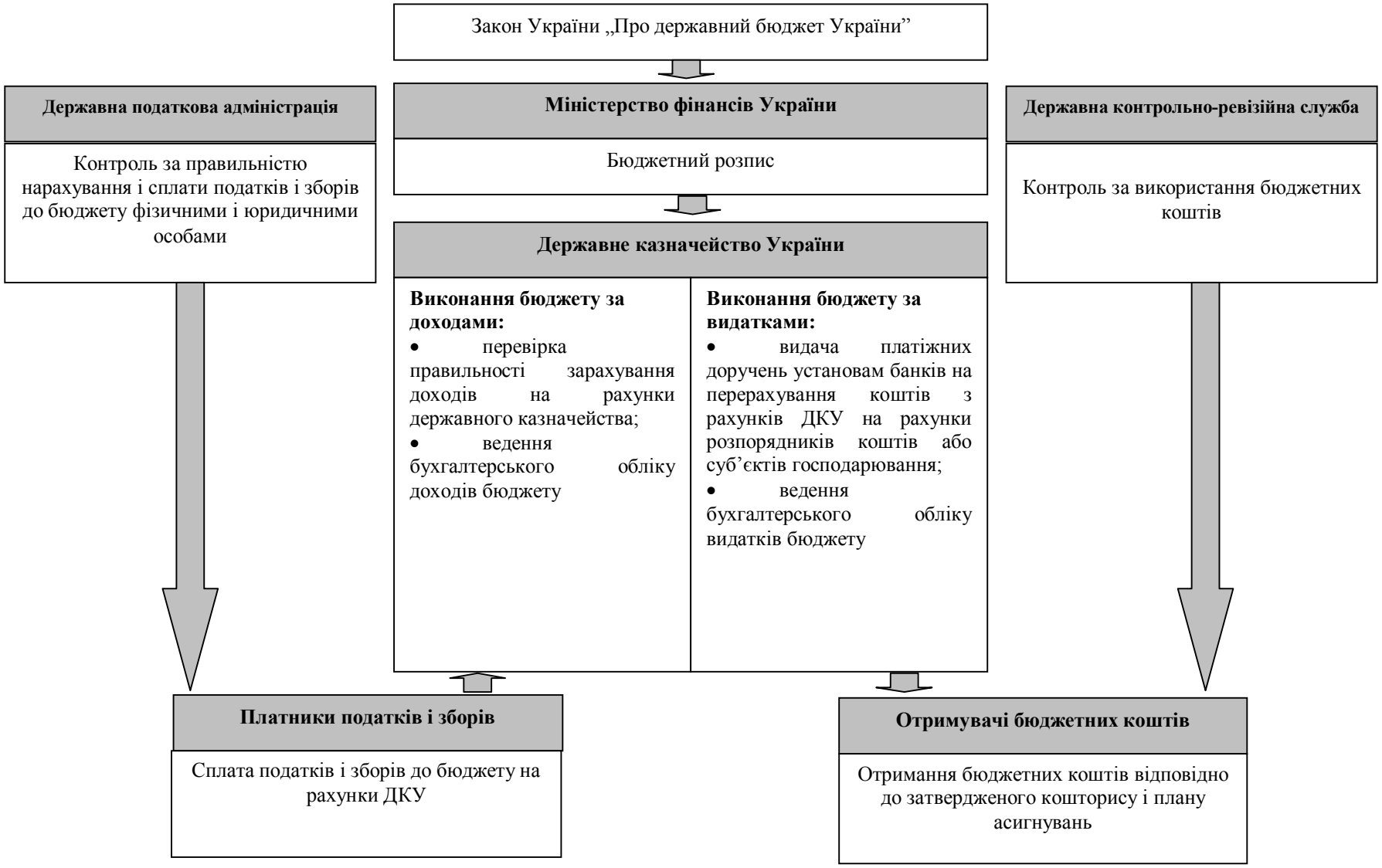

Для здійснення фінансового контролю в Україні залучено цілу низку органів, яких можна класифікувати на:

- органи спеціальної компетенції (спеціально створені для діяльності в сфері фінансового контролю) – Державна контрольно-ревізійна служба (ДКРС); Державна податкова служба (ДПА); Рахункова палата Верховної Ради Україна
- органи загальної компетенції (для яких здійснення фінансового контролю не є основною діяльністю) – Міністерство фінансів України; Державне казначейство України (ДКУ); Державна митна служба; Міністерство економіки та з питань європейської інтеграції України; Міністерство праці та соціальної політики України; Антимонопольний комітет України; Фонд державного майна; Національний банк України та ін.

Державна податкова служба України є центральним органом виконавчої влади. В складі органів державної податкової служби створені спеціальні підрозділи по боротьбі з податковими правопорушеннями - податкова міліція. Органи ДПА здійснюють контроль за правильністю і своєчасністю розрахунків платників податків з бюджетом.

Державний фінансовий контроль реалізується ***Державною контрольно-ревізійною службою*** через проведення державного фінансового аудиту та інспектування. Об'єктами перевірки Державної контрольно-ревізійної служби є бюджетні установи – розпорядники коштів державного чи місцевого бюджету усіх рівнів, інші юридичні особи, незалежно від форм власності, в разі отримання ними коштів Державного чи місцевого бюджету, кредитів під гарантію держави. Державний фінансовий аудит є різновидом державного фінансового контролю і полягає у перевірці та аналізі фактичного стану справ щодо законного і ефективного використання державних чи комунальних коштів і майна, інших активів держави, правильності ведення бухгалтерського обліку і достовірності фінансової звітності, функціонування системи внутрішнього контролю. Інспектування здійснюється у формі ревізії та полягає у документальній і фактичній перевірці певного комплексу або окремих питань фінансово-господарської діяльності підконтрольної установи, яка повинна забезпечувати виявлення наявних фактів порушення законодавства, встановлення винних у їх допущенні посадових і матеріально відповідальних осіб.

Парламентський контроль від імені Верховної Ради України здійснює ***Рахункова палата України.*** Рахункова палата Верховної Ради України здійснює контроль за доцільністю та ефективністю управління бюджетними ресурсами; виявляє відхилення від законності та відповідає за своєчасність вжиття

відповідних заходів. Рахункова палата здійснює зовнішній незалежний від виконавчої влади контроль у формі ревізій та перевірок і проводить державний фінансовий аудит. Об'єктами перевірки Рахункової палати є: апарат Верховної Ради України; адміністрація Президента України; Державне управління справами; Секретаріат Кабінету Міністрів України; апарат Ради національної безпеки і оборони; секретаріат Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини; Національний банк України; уповноважені банки та інші фінансові установи, що здійснюють обслуговування коштів Державного бюджету; апарати Конституційного, Верховного та Вищого господарського судів України, інші судові органи; апарат Генеральної прокуратури України, інші правоохоронні та контрольні органи України; Вища рада юстиції; Центральна виборча комісія; місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування в частині використання ними коштів Державного бюджету; загальнодержавні цільові фонди; інші об'єкти в тій частині їх діяльності, яка стосується використання коштів Державного бюджету.

2.7. Фінансові установи та служби. Особливості діяльності фінансистів у секторі державних фінансів

2.7.1. Міністерство фінансів України: завдання, функції структура

Серед державних органів, на які покладено практичні завдання забезпечення розробки і здійснення фінансової політики в Україні, провідне місце належить органам системи МФУ, які включають в себе:

- вища ланка - Центральний апарат Мінфіну;
- середня ланка: МФ АР Крим; обласні та міські (міста Київ та Севастополь) фінансові управління державних адміністрацій;
- базова ланка - міські та районні фінансові відділи.

МФУ очолює міністр, який призначається на посаду Указом Президента України. Міністр має заступників, яких за його поданням призначає КМУ.

При МФУ діють організації, які входять до складу фінансових органів України. До них відносяться:

1. Державне казначейство України;
2. Державна контрольно-ревізійна служба України.

Міністерство фінансів виконує такі функції:

1) визначає порядок ведення бухгалтерського обліку всіх фінансових операцій, активів і зобов'язань; визначає порядок ведення бухгалтерського обліку і

складання звітності про виконання державного і місцевих бюджетів, кошторисів видатків бюджетних установ;

2) складає проект Державного бюджету та пропозиції щодо нормативів відрахувань частини загальнодержавних податків і зборів до місцевих бюджетів; розробляє порядок надання з Державного бюджету субсидій, субвенцій і дотацій;
3) затверджує і контролює бюджетний розпис;
4) складає звіт про виконання Державного бюджету.

До другої складової органів МФУ відноситься фінуправління обласної державної адміністрації. Фінансове управління обласної державної адміністрацій засновується рішенням держадміністрації за принципом подвійного підпорядкування, підвідомче і підзвітне в своїй діяльності центральному апарату МФУ.

Очолює фінуправління начальник, який призначається міністром фінансів за поданням облдержадміністрації. Начальник має заступників, яких призначає наказом по фінансовому управлінні. Фінансування фінансового управління здійснюється за рахунок коштів Державного бюджету.

До складу фінуправління входять:

1. Адміністрація (начальник і заступники).
2. Бюджетний відділ.
3. Головна бухгалтерія.
4. Відділ фінансів охорони здоров'я.
5. Відділ фінансів освіти та культури.
6. Відділ фінансів місцевого господарства.
7. Відділ фінансування соціального захисту населення.
8. Відділ доходів, цінних паперів, приватизації та фінансових ринків.
9. Відділ фінансів капітального будівництва.
10. Відділ фінансування місцевих органів влади та управління.
11. Відділ кадрів і спецроботи.
12. Відділ розробки і впровадження комп'ютеризації.
13. Загальний відділ.

Фінансове управління відповідно до покладених на нього завдань:

1. складає проект проводить обласного бюджету;
2. проводить аналіз ефективності використання бюджетних коштів, відповідності меті, пріоритетності, а також дієвості та ефективності використання бюджетних коштів;
3. бере участь у розробленні балансу фінансових ресурсів області (міста),

аналізує соціально-економічні показники розвитку області (міста) та враховує їх під час складання проекту обласного (міського) бюджету;

4. зводить показники бюджетів, що входять до бюджету області (міста), та подає їх у встановлені терміни до Мінфіну;
5. забезпечує захист фінансових інтересів держави та здійснює у межах своєї компетенції контроль за дотриманням бюджетного законодавства;
6. проводить на базі статистичної і фінансової звітності, прогнозних розрахунків аналіз економічного і фінансового стану галузей економіки території, тенденцій та динаміки розвитку різних форм власності, готує пропозиції щодо визначення додаткових джерел фінансових ресурсів;
7. бере участь у формуванні та реалізації інвестиційних програм, подає пропозиції щодо удосконалення механізму економічного стимулювання підприємств для розвитку економічного потенціалу відповідної території;
8. розглядає у межах своєї компетенції звернення громадян, підприємств, установ і організацій;
9. готує та подає відповідній місцевій раді офіційні висновки про перевиконання чи недовиконання дохідної частини загального фонду відповідного місцевого бюджету для прийняття рішення про внесення змін до цього місцевого бюджету;
10. здійснює інші функції, пов'язані з виконанням покладених на нього завдань.

Третьою складовою в системі органів МФУ виступають міські, районні, районні у містах фінансові відділи. Вони забезпечують втілення в життя державної фінансової політики на відповідній території, аналізують показники розвитку економіки міста, району, здійснюють заходи по оздоровленню фінансового стану галузей місцевого господарства та збільшенню доходів бюджету.

Фінансовий відділ очолює начальник, який призначається на посаду і звільняється з посади головою відповідної районної держадміністрації за погодженням відповідно із заступником голови обласної держадміністрації та з начальником Головного фінансового управління обласної держадміністрації.

Фінансовий відділ відповідно до покладених на нього завдань:

1. бере участь у розробленні балансу фінансових ресурсів району, аналізує соціально-економічні показники розвитку району та враховує їх під час складання районного бюджету;
2. організовує роботу, пов'язану із складанням та складає проект районного бюджету, за дорученням керівництва районної держадміністрації визначає порядок і терміни подання структурними підрозділами районної

держадміністрації, виконавчими органами сільських, селищних, міських (міст районного значення) рад матеріалів для підготовки проекту районного бюджету; готує пропозиції щодо коштів, що передаються для розподілу між відповідними місцевими бюджетами або для виконання спільних проектів та подає їх на розгляд керівництву районної держадміністрації;

3. здійснює у процесі виконання місцевого бюджету за доходами прогнозування та проводить аналіз доходів відповідного місцевого бюджету;
4. проводить моніторинг змін, що вносяться до районного бюджету;
5. розглядає баланси, звіти про виконання місцевих бюджетів та інші фінансові звіти, подані територіальними органами Державного казначейства;
6. проводить разом з відповідними органами державної податкової служби аналіз стану надходження доходів до районного бюджету, готує пропозиції про доцільність запровадження на території району місцевих податків, зборів, а також пільг;
7. проводить на базі статистичної і фінансової звітності і прогнозних розрахунків аналіз економічного і фінансового стану підприємств, установ і організацій, розташованих на відповідній території, тенденцій і динаміки розвитку різних форм власності, готує пропозиції щодо визначення додаткових джерел фінансових ресурсів;
8. здійснює інші функції, пов'язані з виконанням покладених на нього завдань.

2.7.2. Державна контрольно-ревізійна служба: завдання, функції структура

Державна Контрольно-ревізійна служба України (ДКРС) діє на підставі Закону України „Про Державну контрольно-ревізійну службу в Україні” . Керівний орган ДКРС – головне контрольно-ревізійне управління (ГоловКРУ) віднесено до складу центральних органів виконавчої влади, діяльність якого координується Кабінетом Міністрів України через Міністра фінансів України. Основним завдання Державної Контрольно-ревізійної служби є здійснення державного контролю за витрачанням коштів і матеріальних цінностей, їх збереженням, станом і достовірністю бухгалтерського обліку та звітності в міністерствах, відомствах, державних комітетах, фондах, бюджетних установах, а також на підприємствах і в організаціях, які отримують кошти з бюджетів усіх рівнів та державних валютних фондів

Державна контрольно-ревізійна служба складається з:

1) Головного контрольно-ревізійного управління України;
2) контрольно-ревізійних управлінь в Республіці Крим, областях, містах Києві і Севастополі;
3) контрольно-ревізійних підрозділів (відділів, груп) в районах, містах і районах у містах.

Органи ДКРС можуть застосовувати такі фінансові санкції за бюджетні правопорушення:

- зупинення операцій з бюджетними коштами;
- призупинення бюджетних асигнувань;
- зменшення асигнувань розпорядникам бюджетних коштів.

Між органами ДКРС та ДКУ проводяться щоквартальні звірки щодо надходження до бюджетів та бюджетних установ, які стали наслідком проведення ДРКС контрольних заходів. Органи ДКУ здійснюють систематичне інформування органів ДКРС про виявлені попереднім та поточним контролем факти порушень бюджетного законодавства; органи ДКРС щомісячно інформують органи ДКУ про результати контрольних заходів, проведених органами.

2.7.3. Державне казначейство України: завдання, функції структура

Державне казначейство України є центральним органом виконавчої влади, що підпорядковується Міністерству фінансів України

Державне Казначейство України складається з:

1) Головного управління (вища ланка);
2) управлінь Державного казначейства АРК, в областях, в м.Києві та Севастополі (середня ланка);
3) відділень в районах, містах і районах міст (базова нанка).

Суть діяльності державного казначейства полягає в с тому, що воно забезпечує виконання державного бюджету шляхом обліку надходжень податків і зборів та інших платежів та проведення видатків бюджету шляхом оплати рахунків суб'єктів господарювання, які виконали роботи, надали послуги розпорядникам бюджетних коштів. ДКУ у своїй діяльності взаємодіє з органами законодавчої і виконавчої влади, національним та комерційними банками України, іншими учасниками бюджетного процесу.

Державне казначейство виконує наступні функції:

- організовує та здійснює касове виконання державного бюджету, виходячи з принципу єдиного казначейського рахунку;
- веде зведені реєстри розпорядників коштів державного бюджету, України, державних позабюджетних фондів, позабюджетних коштів та рахунків територіальних органів Державного казначейства в установах

банків;

- здійснює управління доходами і видатками державного бюджету, проводить операції з наявними бюджетними коштами, в тому числі в іноземній валюті, в межах розпису доходів і видатків державного бюджету;
- веде зведений бухгалтерський облік руху коштів державного бюджету на рахунках Державного казначейства;
- організовує та здійснює збирання, зведення та аналіз фінансової звітності про стан виконання державного та зведеного бюджетів, подає зазначену звітність Верховній Раді України, Уряду України та Мінфіну ;
- здійснює разом з Національним банком і Мінфіном управління державним внутрішнім і зовнішнім боргом та проводить їх обслуговування відповідно до чинного законодавства;

Казначейське обслуговування місцевих бюджетів за доходами здійснюється територіальними органами Державного казначейства України за функціями, визначеними для державного бюджету. Податки, збори (обов'язкові платежі) та інші доходи місцевого бюджету зараховуються безпосередньо на рахунок відповідного бюджету, відкритий в територіальному органі Державного казначейства України.

Обласне управління державного казначейства очолює начальник, який несе відповідальність за роботу всіх районних відділень Державного казначейства.

Обласні управління Державного казначейства здійснюють касове виконання Державного бюджету, зокрема: бухгалтерський облік та звітність з проведених ними операцій; отримання, реєстрацію, доведення бюджетним установам асигнувань та інформації, пов’язаної з управлінням бюджетом, виписок про асигнування; управління бюджетними надходженням на Єдиний казначейський рахунок в НБУ, переказ коштів та проведення видатків; облік та звітування органам законодавчої та виконавчої влади про виконання функцій, що входять до обов’язків обласних управлінь Державного казначейства; збирання, перевірку та введення даних до інформаційної системи, а також консолідацію звітів про виконання бюджету;контроль за фінансовим виконанням державних програм, державний цільових фондів.

У типову структуру Управління Державного казначейства АРК, в областях, містах Києві і Севастополі входить:

1. Начальник.
2. Перший заступник начальника
3. Заступники начальника
4. Головний бухгалтер

5. Спеціаліст з режимно-секретної роботи
6. Відділ організації роботи органів казначейства
7. Відділ внутрішніх казначейських операцій.
8. Відділ надходжень до Державного бюджету.
9. Відділ надходжень до місцевих бюджетів.
10. Відділ аналітичного обліку зобов'язань перед бюджетами.
11. Відділ видатків державного бюджету.
12. Відділ видатків правоохоронних органів та силових структур.
13. Відділ видатків цільових фондів та інших клієнтів.
14. Відділ видатків місцевих бюджетів та між бюджетних відносин.
15. Операційний відділ.
16. Відділ бухгалтерського обліку і звітності.
17. Планово-фінансовий відділ.
18. Відділ управління справами.
19. Відділ кадрового забезпечення.
20. Відділ внутрішнього контролю.
21. Юридичний відділ.
22. Відділ інформаційних технологій та телекомунікацій.
23. Розрахункова палата.
24. Відділ прикладного програмного забезпечення.
25.Відділ захисту інформації.

З метою забезпечення контролю за цільовим спрямування бюджетних коштів органи Державного казначейства України в частині виконання державного бюджету з видатками здійснюють:

- Попередній контроль – на етапі реєстрації зобов'язань розпорядників бюджетних коштів, у тому числі фінансових;
- Поточний контроль – у процесі оплати рахунків розпорядників коштів та одержувачів.

2.7.4. Державна податкова адміністрація України: завдання, функції структура

Державна податкова служба діє на підставі Закону України „Про державну податкову службу в Україні", складається з:

1) Державної податкової адміністрації України (вища ланка);
2) державних податкових адміністрацій АРК, областей, міст з районним поділом (середня ланка);
3) державних податкових інспекцій в районах, містах без районного поділу і районах міст (базова ланка).

ДПА має статус центрального органу виконавчої влади (підпорядковується

КМУ), а її голова – посаду міністра.

Державні податкові інспекції в районах, містах без районного поділу, районах у містах, міжрайонні та об`єднані державні податкові інспекції виконують такі функції:

1. здійснюють контроль за додержанням законодавства про податки, інші платежі;
2. забезпечують облік платників податків, інших платежів, правильність обчислення і своєчасність надходження цих податків, платежів, а також здійснюють реєстрацію фізичних осіб – платників податків та інших обов'язкових платежів;
3. контролюють своєчасність подання платниками податків бухгалтерських звітів і балансів, податкових декларацій, розрахунків та інших документів, пов'язаних з обчисленням податків, інших платежів, а також перевіряють достовірність цих документів щодо правильності визначення об'єктів оподаткування і обчислення податків, інших платежів;
4. аналізують причини і оцінюють дані про факти порушень податкового законодавства;
5. проводять перевірки фактів приховування і заниження сум податків, інших платежів;
6. розглядають звернення громадян, підприємств, установ і організацій з питань оподаткування та, в межах своїх повноважень, з питань валютного контролю, а також скарги на дії посадових осіб державних податкових інспекцій;
7. роз'яснюють через засоби масової інформації порядок застосування законодавчих та інших нормативно-правових актів про податки, інші платежі.

2.7.5. Рахункова палата Верховної Ради України: основні напрямки діяльності

Рахункова палата Верховної Ради України є постійно діючим вищим органом зовнішнього державного фінансового контролю, створюється Верховною Радою України на підставі Закону України „Про Рахункову палату Верховної Ради України”. Рахункова палата здійснює парламентський контроль за формуванням та виконанням Державного бюджету України та місцевих бюджетів у частині фінансування повноважень місцевих державних адміністрацій та делегованих місцевому самоврядуванню повноважень органів виконавчої влади від імені Верховної Ради.

Рахункова палата виконує свої функції за допомогою територіальних представництв Рахункової палати.

Необхідність створення Рахункової палати була зумовлена відсутністю у Верховній Раді України механізму контролю за фінансовою діяльністю органів виконавчої влади, оскільки всі органи державного фінансового контролю були підзвітними органам виконавчої влади.

Основні напрямки діяльності Рахункової палати:

- аналіз звіту Уряду про виконання Державного бюджету України за минулий період;
- експертиза проекту закону України „Про Державний бюджет України на плановий рік”;
- контроль формуванням і виконанням доходної та видаткової частин бюджету;
- контроль за утворенням та погашенням внутрішнього і зовнішнього державного боргу;
- аналіз законності і ефективності надання і використання міжбюджетних трансфертів;
- контроль використання бюджетних коштів на виконання національних, державних та комплексних програм;
- контроль за законністю та своєчасністю руху коштів Державного бюджету України та коштів позабюджетних фондів в установах Національного банку України та уповноважених банках;
- контроль використання бюджетних коштів державними підприємствами та корпораціями;
- аналіз звітів Фонду державного майна, Антимонопольного комітету України, загальнодержавних цільових фондів, позабюджетних фондів; контроль за виконанням їх кошторисів.
- регулярне інформування Верховної Ради та її комітетів про хід виконання державного бюджету та стан погашення внутрішнього і зовнішнього державного боргу.

До складу Рахункової палати України входять голова Рахункової палати та члени Рахункової палати. Голова, перший заступник і заступник голови, головні контролери (керівники департаментів) та секретар Рахункової палати утворюють Колегію Рахункової палати. Голова Рахункової палати призначається на посаду Верховною Радою України за поданням її голови терміном на 7 років з правом призначення на другий термін.

На відміну від інших органів спеціальної компетенції та місцевих органів влади, в розпорядженні Рахункової палати відсутні фінансові санкції, адміністративні стягнення, які застосовуються до порушників бюджетного законодавства, що суттєво обмежує контрольну діяльність та результативність

Рахункової палати України в бюджетному процесі.

2.7.6. Постійна комісія Верховної Ради України з питань бюджету

(Бюджетний комітет Верховної Ради) має такі повноваження:

1) розглядає і вносить пропозиції стосовно бюджетної резолюції;
2) бере участь у підготовці, розгляді, уточненні, узагальненні пропозицій на всіх трьох читання проекту Закону про Державний бюджет;
3) розглядає ситуації з перевиконання дохідної частини Державного бюджету;
4) проводить експертизу і аналіз пропозицій Кабінету Міністрів України про внесення змін до Державного бюджету України у разі, якщо має місце недоотримання доходів загального фонду бюджету;
5) здійснює експертизу проектів законів, що виносяться на розгляд Верховної Ради щодо їх впливу на Державний бюджет протягом бюджетного року;
6) готує співдоповідь Голови бюджетного комітету про виконання Державного бюджету в кінці бюджетного року.

2.7.7. Повноваження Верховної Ради України з питань бюджету

Верховна Рада України:

1. розглядає проект закону про Державний бюджет в трьох читаннях;
2. ухвалює закон України про Державний бюджет та подає його на підпис Президенту України;
3. вносить зміни і доповнення до закону України про Державний бюджет;
4. контролює хід виконання Державного бюджету;
5. призначає і звільняє з посади Голову і членів Рахункової палати Верховної Ради;
6. шляхом прийняття відповідних законів визначає систему оподаткування, засади функціонування фінансового, грошового, кредитного, інвестиційного ринку, статус національної та іноземних валют, порядок випуску і обігу державних цінних паперів, порядок утворення і погашення державного боргу та ін.;
7. розглядає та приймає рішення щодо звіту про виконання закону України про Державний бюджет.

2.7.8. Повноваження Президента України з питань бюджету

Процес прийняття законів є тривалим, тому для оперативного вирішення важливих питань, які не врегульовані законами, в Україні застосовується механізм Указів Президента. Повноваження Президента України з питань

бюджету: підписує закон про Державний бюджет України; накладає вето на закон про Державний бюджет у випадку незгоди з ним; вносить у законодавчо встановленому порядку зміни та доповнення до Державного бюджету.

2.7.9. Повноваження Кабінету Міністрів України у бюджетному процесі

Кабінет міністрів України (Уряд) є вищим органом в системі органів виконавчої влади відповідальним перед Президентом та підконтрольним і підзвітним Верховній Раді. Повноваження Кабінету Міністрів у бюджетному процесі:

1. розробляє проект закону про Державний бюджет;
2. вносить зміни до проекту закону про бюджет після 1-го і 2-го читання у Верховній Раді;
3. приймає рішення про виділення коштів з резервного фонду Державного бюджету;
4. забезпечує виконання Державного бюджету;
5. забезпечує контроль за виконанням Державного бюджету;
6. подає річний звіт про виконання Державного бюджету Верховній Раді;
7. доводить до відома місцевих органів влади обсяги міжбюджетних трансфертів.

2.7.10. Національний банк України

Національний банк України є державним органом.

Національний банк України (НБУ) є:

- Центральним банком, який проводить єдину державну політику в сфері грошового обігу, кредиту та забезпечення стабільності національної грошової одиниці;
- Емісійним центром;
- Валютним органом;
- Органом банківського нагляду;
- Банком банків;
- Банком, що обслуговує державний бюджет;
- Організатором міжбанківських розрахунків.

До складу НБУ входять15 департаментів та самостійних управлінь, функціями яких є розроблення політики центрального банку, здійснення операцій на кредитному та валютному ринках, проведення дослідно-аналітичних робіт.

НБУ підзвітні 38 структурних підрозділів, у тому числі 25 регіональних управлінь, які розташовані в обласних центрах і Республіці Крим, розрахункові

палати, Банк нотно-монетний двір, фабрика банк нотного паперу, Державна скарбниця України, Центральне сховище, спеціалізовані підприємства. та інші підрозділи.

Основною функцією НБУ є підтримання стабільності національної валюти.

Впровадження системи Державного казначейства дозволяє супроводжувати державні кошти лише в одному руслі – мережею Національного банку.

2.7.11. Повноваження органів місцевого самоврядування у бюджетному процесі

Органи місцевого самоврядування мають такі повноваження в бюджетному процесі:

1) затверджують програми соціально-економічного розвитку;
2) затверджують місцеві бюджети;
3) здійснюють контроль за виконанням місцевих бюджетів;
4) затверджують звіт про виконання місцевих бюджетів.

2.7.12. Повноваження розпорядників бюджетних коштів у бюджетному процесі

Розпорядники бюджетних коштів мають такі повноваження:

1) розробляють проекти кошторису та бюджетні запити і подають їх Міністерству фінансів чи місцевому фінансовому органу;
2) отримують бюджетні призначення;
3) головні розпорядники затверджують кошториси розпорядників нижчого рівня;
4) головні розпорядники контролюють хід виконання кошторисів та аналізують ефективність виконання бюджетів розпорядників нижчого рівня.

Рекомендована література:

1. Алексєєв І.В., Ярошевич Н.Б., Чушак-Голобородько А.М. Бюджетна система: Навчальний посібник. – К: „Хай –Тек Прес”, 2007. – 376с.
2. Алексєєв І.В., Колісник М.К., Ярошевич Н.Б. Основи теорії фінансів: Навч.посібник.– Львів: Видавництво Національного університету „Львівська політехніка”, 2008. – 144 с.
3. Алексєєв І.В., колісник М.К.. Вівчар О.Й. та ін.Гроші та кредит: Навч.посібник. – Львів: Видавництво Національного університету „Львівська політехніка”, 2004. – 168с..
4. Василик О.Д. Теорія фінансів: Підручник. – 2000. – 372с.
5. Опарін В.М. Фінанси: загальна теорія. – К.:КНЕУ, 1999.

ТЕМА 3. ФОНДИ СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ ЯК ЛАНКА ФІНАНСОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

3.1. Становлення і розвиток системи соціального страхування

Історія створення інституту соціального захисту працюючих і, зокрема, соціального страхування, не така вже й давня. Вона нараховує трохи більше 100 років і бере свій початок з Німеччини, де протягом 1883 - 1889 років було прийнято низку законів про організацію державного соціального страхування робітників. Цей приклад досить швидко поширився спочатку в багатьох західних країнах, а потім і в усьому світі. Тепер майже усюди в тій чи іншій формі існує державна система соціального страхування. Природно, що тут в залежності від групи держав або окремої держави спостерігається чимала різниця в можливостях соціального захисту.

Україні притаманний свій шлях розвитку соціального страхування. Перші страхові закони в Україні, яка була складовою частиною Російської імперії, появились на початку ХХ століття як захисна реакція урядових структур на вимоги робітників створити гарантовані правила соціальної захищеності на виробництві. Вже в 1901 році законодавчим актом передбачалось призначення пенсій робітникам гірничих заводів і копалень за рахунок роботодавців, яких визнавали винними в пошкодженні здоров’я. І, як прямий наслідок організованих виступів і масових страйків робітників, 2 червня 1903 року введено “Правила о вознаграждении потерпевших вследствие несчастных случаев рабочих и служащих, а равно членов их семейств в предприятиях фабрично-заводской, горной и горнозаводской промышленности“. Цей день став, так би мовити, днем народження державного соціального страхування.

В 1912 році були прийняті на державному рівні закони "Про забезпечення робітників на випадок захворювання", "Про страхування робітників від нещасних випадків на виробництві" і ряд інших. Були створені так звані лікарняні каси, пізніше їх стали називати страховими касами. Вони надавали робітникам два види допомоги: у випадку захворювання та при нещасному випадку. Допомога з тимчасової непрацездатності призначалась від половини до двох третин заробітку і виплачувалась лише з четвертого дня хвороби. Допомога з вагітності та пологів надавалась протягом шести тижнів робітницям, які пропрацювали на цьому підприємстві не менше трьох місяців.

Після 1917 року соціальне страхування в Україні розвивалось в єдиному руслі всіх республік Радянського Союзу. В перші роки після революції в умовах громадянської війни йшли пошуки більш ефективних форм соціального захисту

трудівників. І, як наслідок, в 1918 році було прийняте положення про соціальне забезпечення працюючих, яке гарантувало забезпечення всіх найманих працівників незалежно від особливостей праці допомогою при тимчасовій втраті заробітку у зв'язку з хворобою, вагітністю і пологами, каліцтвом. Починаючи з 1922 року виплата допомога здійснювалася безпосередньо підприємствами в залік страхових внесків.

В 1929 році державне соціальне страхування мало єдиний цільовий бюджет. Разом з тим вже тоді в нормативних-правових актах підкреслювалось, що кошти державного соціального страхування є цільовими і використовувати їх на інші цілі недопустимо. А з 1931 року за рахунок коштів державного соціального страхування фінансуються санаторно-курортне лікування в спеціалізованих установах, санаторіях, пансіонатах, будинках відпочинку та дитячі оздоровчі табори.

Переломним моментом в історії соціального страхування є передача його в управління профспілкам. Рішенням союзного уряду 23 червня 1933 року всі кошти соціального страхування, а також санаторії, будинки відпочинку та ряд інших установ були передані профспілкам

Демократичні перетворення в суспільстві вимагали відповідних змін і в правових відносинах. В Україні на порядок дня життя поставило питання про удосконалення системи соціального страхування. У лютому 1991 року Уряд України і профспілки (на той час Рада Федерації незалежних профспілок України) прийняли спільну постанову "Про управління соціальним страхуванням в Україні", а в березні того ж року профспілки за участю представників Мінпраці, Мінфіну, Нацбанку України на практиці реалізували положення прийнятої спільної постанови. Так було створено принципово нову структуру – Фонд соціального страхування України. Організаційно Фонд здійснював свою діяльність через створене правління Фонду, до складу якого входила абсолютна більшість представників від профспілкових об'єднань. Правління Фонду розробляло та затверджувало Положення про Фонд та його виконавчі органи.

При створені Фонду ставилась головна мета – забезпечити фінансову самостійність та стабільність системи соціального страхування, використати накопичений досвід і не допустити руйнування механізму реалізації конституційного права громадян на соціальне страхування.

Мета була досягнута. Підтвердженням цього є те, що Фонд соціального страхування України, працюючи в екстремальних умовах, викликаними економічною кризою, стабільно забезпечував всі виплати допомог по соціальному страхуванню, передбачені діючим законодавством. Йдеться насамперед про виплати допомог в зв'язку з тимчасовою непрацездатністю, вагітністю і пологами,

при народженні дитини, на поховання, а також часткову оплату санаторно-курортного лікування та інших форм профілактичного оздоровлення.

18 січня 2001 року Верховною Радою України, відповідно до Основ законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування, прийнято Закон України "Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими народженням та похованням" і визначено Фонд соціального страхування з тимчасової втрати працездатності правонаступником Фонду соціального страхування України.

3.2. Фонди соціального страхування як ланка фінансової системи України

Фонди соціального страхування - державні заклади, які створюються для здійснення державних програм соціального страхування.

До підсектору фондів соціального страхування відносяться Пенсійний фонд, Фонд соціального страхування з тимчасової втрати працездатності, Фонд соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань, Фонд загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття.

Зазначимо, що соціальні внески – це не податки, які віддаються державі назавжди. Соціальні страхові внески мають поворотну природу. Громадяни, сплачуючи їх, фактично віддають їх державі на збереження й тимчасове користування для того, щоб у разі необхідності дістати належний державний соціальний захист.

Зрозуміло, що ефективний поворотний характер внесків, які сплачуються до фондів соціального страхування, може бути забезпечений лише дієвими і системними механізмами контролю за використанням їхніх коштів, високим рівнем їх фінансового менеджменту та прозорістю і підзвітністю процедур управління й прийняття рішень.

3.3. Фонд загальнообов'язкового державного соціального страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими похованням

Фонд соціального страхування з тимчасової втрати працездатності (далі - Фонд) створений відповідно до Закону України "Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими похованням" і є правонаступником Фонду

соціального страхування України.

Фонд є юридичною особою, має печатку із зображенням Державного Герба України та своїм найменуванням, а також символіку, що затверджена правлінням Фонду.

У своїй діяльності Фонд керується Конституцією України, Основами законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування, Законом України "Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими похованням", Кодексом законів про працю України, іншими законодавчими та нормативно-правовими актами, а також Статутом Фонду.

Фонд є органом, який здійснює керівництво та управління загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими похованням, провадить збір і акумуляцію страхових внесків та інших коштів, призначених для фінансування матеріального забезпечення та соціальних послуг, види яких передбачені Законом України "Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими похованням", та забезпечує їх надання, а також здійснює контроль за використанням цих коштів. Фонд є некомерційною самоврядною організацією і належить до цільових позабюджетних страхових фондів. Держава є гарантом надання матеріального забезпечення та соціальних послуг застрахованим особам Фонду, стабільної діяльності Фонду.

Кошти загальнообов'язкового державного соціального страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими похованням, не включаються до Державного бюджету України, не підлягають вилученню та використовуються тільки за цільовим призначенням. У разі їх невикористання в поточному році вони переходять на наступний фінансовий рік.

За загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими похованням, Фондом надаються такі види матеріального забезпечення та соціальних послуг:

- допомога по тимчасовій непрацездатності (включаючи догляд за хворою дитиною);

- допомога по вагітності та пологах;

- допомога на поховання (крім поховання пенсіонерів, безробітних та осіб, які померли від нещасного випадку на виробництві);

- забезпечення оздоровчих заходів (оплата путівок на санаторно-курортне лікування застрахованим особам та членам їх сімей, часткове фінансування санаторіїв-профілакторіїв підприємств, установ, організацій, утримання дитячо-

юнацьких спортивних шкіл, дитячих оздоровчих таборів і позашкільного обслуговування.

Управління Фондом здійснюється на паритетній основі представниками від держави, застрахованих осіб і роботодавців. Управління Фондом здійснюють правління та виконавча дирекція Фонду. В Автономній Республіці Крим, областях та в містах Києві і Севастополі безпосереднє управління здійснюють правління та виконавча дирекція відповідних відділень Фонду.

Нагляд за діяльністю Фонду здійснює Наглядова рада Фонду, яка діє на громадських засадах. Наглядова рада здійснює контроль за виконанням статутних завдань та цільовим використанням коштів Фонду.

Виконавча дирекція Фонду є виконавчим органом правління Фонду, який забезпечує виконання рішень правління. Виконавча дирекція підзвітна правлінню Фонду та здійснює діяльність від імені Фонду в межах та в порядку, визначених статутом Фонду та положенням про виконавчу дирекцію Фонду, що затверджується його правлінням.

Робочими органами виконавчої дирекції Фонду та його відділень є виконавчі дирекції відділень в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві і Севастополі. Виконавчі дирекції відділень підзвітні правлінням відділень та виконавчій дирекції Фонду і здійснюють свою діяльність від імені Фонду в межах і в порядку, передбачених статутом Фонду та положенням про виконавчі дирекції відділень Фонду.

3.4. Фонд загальнообов'язкового державного соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України

Перехід України у 90-х роках минулого століття до ринкових відносин при одночасному функціонуванні застарілої системи соціального забезпечення, коли власник підприємства повинен був відшкодувати шкоду нанесену здоров’ю працівника під час виконання ним професійних обов’язків, а також закриття великої кількості підприємств призвели до зростання заборгованності перед потерпілими на виробництві, безробітними, пенсіонерами.

Перед новою незалежною державою Україна постало нелегке завдання, здійснити реформування системи соціального забезпечення, замінивши її на систему соціального страхування.

Державним комітетом з нагляду за охороною праці України в межах програми „Трансформ” за допомогою Міністерства праці та соціального захисту Федеративної Республіки Німеччина було опрацьовано проект Закону “Про

загальнообов’язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності.” (далі – базовий Закон), який був прийнятий Верховною Радою України у 1999 році і набрав чинності з 01.04.2001 року.

Протягом 2000 року було створено Правління Фонду та його виконавчу дирекцію і обраховані розміри страхових тарифів.

Для надання допомоги працівникам виконавчої дирекції Фонду в організації їх роботи в межах Проекту TACIS EDUR 9801 “Сприяння у забезпеченні охорони праці (з метою підвищення рівня продуктивності)” було організовано та проведено навчання працівників виконавчої дирекції Фонду, надано допомогу у створенні її структури та опрацьовано ряд методичних документів для страхових експертів з охорони праці.

Правлінням і виконавчою дирекцією Фонду проведена велика і копітка робота зі створення в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві та Севастополі 27 управліннь та 425 районних та міських відділень виконавчої дирекції, їх матеріально-технічного, кадрового, нормативно-правового та іншого забезпечення.

Система загальнообов’язкового державного соціального страхування, яка створена в Україні, базується на вимогах Європейського кодексу соціального забезпечення (1964 р.) та рекомендаціях Міжнародної організації праці № 67 (1944 р.)

Базовий Закон визначив три головних завдання Фонду:

- проведення профілактичних заходів, спрямованих на усунення шкідливих і небезпечних виробничих факторів, запобігання нещасним випадкам на виробництві, професійним захворюванням.

- відновлення здоров’я та працездатності потерпілих на виробництві від нещасних випадків або професійних захворювань.

-твідшкодування матеріальної шкоди застрахованим і членам їх сімей.

Управління Фондом було запроваджено на паритетній основі державою, представниками застрахованих осіб і роботодавців (принцип трипартизму) по 15 членів правління від кожної сторони. В результаті забезпечено баланс інтересів кожної із сторін соціального партнерства, що створило умови для розвитку суспільних відносин.

Страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання є єдиним видом загальнообов'язкового державного соціального страхування, що не передбачає сплати страхових внесків найманими працівниками. Кошти Фонду формуються виключно за рахунок страхових внесків роботодавців.

Напрямки діяльності Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України

Профілактика нещасних випадків та профзахворювань	Медична, соціальна та професійна реабілітація	Відшкодування шкоди потерпілим на виробництві (членам їх сімей)
Сприяння у створенні умов для раннього діагностування профзахворювань	Сприяння у створенні умов для своєчасного надання кваліфікованої першої невідкладної допомоги потерпілому	Допомога у зв'язку з тимчасовою непрацездатністю
Сприяння у створенні системи управління охороною праці на підприємстві	Організація ефективного лікування потерпілих	Одноразова допомога в разі стійкої втрати працездатності
Пропаганда безпечних умов праці, поширення позитивного досвіду	Забезпечення необхідними лікарськими засобами, про-тезами, ортопедичними виро-бами, окулярами, слуховими апаратами, спеціальними засобами пересування, зубопротезування	Одноразова допомога в разі смерті застрахованого
Удосконалення системи навчання з питань охо-рони праці, навчання фахівців з охорони праці	Організація медичної та соці-альної реабілітації потерпілих	Щомісячні страхові виплати
Аналіз причин нещасних випадків на виробництві та профзахворювань	Навчання та перекваліфікація потерпілих	Пенсія у разі інвалідності
Експертна оцінка на відповідність вимогам безпеки об'єктів, машин, механізмів, обладнання	Організація робочих місць для інвалідів	Пенсія у зв'язку з втратою годувальника
Консультації страхувальників та застрахованих	Оплата за спеціальний догляд, постійний сторонній догляд та за побутове обслуговування потерпілого	-
Проведення наукових досліджень з питань охорони праці	-	-

3.5. Пенсійний фонд України

У грудні 1990 року, згідно з Постановою Ради Міністрів УРСР та Ради Федерації незалежних профспілок України було утворено Українське республіканське відділення Пенсійного фонду СРСР, від якого веде свою історію Пенсійний фонд України.

З проголошенням незалежності України постала необхідність розбудови нової національної пенсійної системи, заснованої на принципах соціальної справедливості, - фінансово міцної та економічно ефективної. Створення Пенсійного фонду було історичною подією ще й тому, що вперше в Україні було

закладено підвалини солідарної системи, яка базується на сплаті цільових пенсійних внесків, а не на бюджетних асигнуваннях державної пенсійної системи.

Сьогодні Пенсійний фонд України – розгалужена фахова структура, яка проводить велику роботу щодо пенсійного забезпечення громадян України, потужна інституція у державі, що акумулює і перерозподіляє значні за обсягом кошти

Керівництво діяльністю Пенсійного фонду України здійснює правління Фонду, чисельність і персональний склад якого затверджує Кабінет Міністрів України. До складу правління входять Голова правління Пенсійного фонду, його заступники, представники профспілок, роботодавців, центральних органів виконавчої влади, установ та народні депутати.

До структури Пенсійного фонду України входять: центральний апарат – 6 департаментів (департамент пенсійного забезпечення; департамент надходження доходів; департамент зведеного бюджету; департамент персоніфікованого обліку, інформаційних систем та мереж; департамент організаційно-інформаційної роботи та господарського забезпечення; департамент персоналу та бухгалтерського обліку), 3 управління (управління міжнародного співробітництва; юридичне управління; контрольно-ревізійне управління) та режимно-секретний сектор.

Пенсійному фонду Україні підпорядковані 27 головних управлінь Фонду в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві та Севастополі та 726 управлінь Фонду в районах, містах та районах у містах.

Пенсійний фонд України є центральним органом виконавчої влади, що здійснює керівництво та управління солідарною системою загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, провадить збір, акумуляцію та облік страхових внесків, призначає пенсії та готує документи для їх виплати, забезпечує своєчасне і в повному обсязі фінансування та виплату пенсій, допомоги на поховання, інших соціальних виплат, які згідно із законодавством здійснюються за рахунок коштів Пенсійного фонду України, здійснює контроль за цільовим використанням коштів Пенсійного фонду України. Діяльність Пенсійного фонду України спрямовується та координується Кабінетом Міністрів України через Міністра праці та соціальної політики України.

Пенсійний фонд України вносить у встановленому порядку Міністру праці та соціальної політики України пропозиції з питань формування державної політики у сфері пенсійного забезпечення та соціального страхування, забезпечує її реалізацію.

Пенсійний фонд України у своїй діяльності керується Конституцією та законами України, актами Президента України, Кабінету Міністрів України.

Статус та повноваження Пенсійного фонду України визначені Законом України “Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування” та Положенням про Пенсійний фонд України, затвердженим Указом Президента України від 01.03.2001 року № 121 (із змінами).

Пенсійний фонд України узагальнює практику застосування законодавства з питань, що належать до його компетенції, розробляє пропозиції щодо вдосконалення законодавства і в установленому порядку вносить їх на розгляд Міністрові праці та соціальної політики України. У межах своїх повноважень Пенсійний фонд України організовує виконання актів законодавства та здійснює систематичний контроль за їх реалізацією.

Основними завданнями Пенсійного фонду України є:

участь у формуванні та реалізації державної політики у сфері пенсійного забезпечення та соціального страхування;

забезпечення збирання та акумулювання коштів, призначених для пенсійного забезпечення, повного і своєчасного фінансування витрат на виплату пенсій, допомоги на поховання та інших соціальних виплат, що здійснюються з коштів Пенсійного фонду України;

ефективне використання коштів Пенсійного фонду України, здійснення в межах своєї компетенції контрольних функцій, удосконалення методів фінансового планування, звітності та системи контролю за витрачанням коштів Пенсійного фонду України.

Пенсійний фонд України відповідно до покладених на нього завдань:

1) бере у межах своєї компетенції участь у розробленні прогнозних показників економічного і соціального розвитку України та проекту Державного бюджету України;

2) планує доходи та видатки Пенсійного фонду України, розробляє проект бюджету Пенсійного фонду України та подає його в установленому порядку на затвердження Кабінету Міністрів України, складає звіт про виконання бюджету Пенсійного фонду України;

3) прогнозує і моделює надходження коштів до бюджету Пенсійного фонду України та ефективний розподіл фінансових ресурсів Пенсійного фонду України для забезпечення соціальних виплат;

4) розробляє і в установленому порядку подає пропозиції щодо встановлення або зміни ставок страхових внесків на загальнообов’язкове державне пенсійне страхування та збору на обов’язкове державне пенсійне страхування (далі – страхових внесків);

5) організовує, координує та контролює роботу органів Пенсійного фонду

України щодо:

забезпечення додержання підприємствами, установами, організаціями та громадянами законодавства про пенсійне забезпечення;

повного та своєчасного обліку платників збору на обов'язкове державне пенсійне страхування;

забезпечення збирання та акумулювання страхових внесків, інших надходжень до бюджету Пенсійного фонду України відповідно до законодавства;

стягнення у передбаченому законодавством порядку своєчасно не сплачених сум збору на обов'язкове державне пенсійне страхування;

забезпечення повного та своєчасного фінансування витрат на виплату пенсій, допомоги на поховання та інших соціальних виплат, що здійснюються за рахунок коштів Пенсійного фонду України;

проведення перевірок правильності сплати збору на обов'язкове державне пенсійне страхування, призначення та виплати пенсій, інших виплат, що фінансуються за рахунок коштів Пенсійного фонду України;

обліку коштів Пенсійного фонду України, ведення статистичної та бухгалтерської звітності;

6) здійснює в межах своїх повноважень контроль за цільовим використанням коштів Пенсійного фонду України;

7) здійснює перерозподіл коштів Пенсійного фонду України між регіонами з метою забезпечення фінансування виплати пенсій, інших виплат, що фінансуються за рахунок його коштів;

8) організовує та забезпечує персоніфікований облік відомостей у системі загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, забезпечує автоматизовану обробку інформації у системі Пенсійного фонду України;

8-1) забезпечує проведення тендера для визначення організацій, які здійснюватимуть виплату та доставку пенсій;

9) здійснює відповідно до законодавства та міжнародних договорів України переказування пенсій громадянам, які виїхали на постійне місце проживання за кордон та виплати пенсій пенсіонерам іноземних держав, які постійно проживають в Україні;

10) співпрацює в межах своєї компетенції з міжнародними організаціями, організовує міжнародне співробітництво у сфері пенсійного забезпечення, готує пропозиції та бере участь у підготовці та укладенні міжнародних договорів України у цій сфері;

11) організовує професійну підготовку та підвищення кваліфікації працівників органів Пенсійного фонду України, узагальнює та поширює прогресивні форми і методи роботи;

12) інформує громадськість про свою діяльність;

13) здійснює відповідно до законодавства функції з управління майном, що перебуває в державній власності;

14) здійснює інші функції, що випливають з покладених на нього завдань.

Джерелами формування коштів Пенсійного фонду України є:

- страхові внески;

- кошти державного бюджету та державних цільових фондів, що перераховуються до Фонду у випадках, передбачених законодавством;

- благодійні внески юридичних та фізичних осіб;

- добровільні внески на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування;

- інші надходження відповідно до законодавства.

Бюджет Фонду щороку затверджує Кабінет Міністрів України.

Кошти Пенсійного фонду України спрямовуються на:

- фінансування виплати пенсій у солідарній системі загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, допомоги на поховання та інших виплат, які згідно із законодавством здійснюються за рахунок коштів Фонду;

- оплату послуг з виплати та доставки пенсій;

- формування резерву коштів Фонду;

- функціонування та розвиток системи персоніфікованого обліку відомостей у системі обов'язкового державного пенсійного страхування;

- утримання центрального апарату та головних управлінь Фонду в Автономній Республіці Крим, областях, мм. Києві та Севастополі, управлінь в районах, містах і районах у містах, розвиток їх матеріально-технічної бази;

- проведення інформаційно-роз'яснювальної роботи серед населення та здійснення інших заходів відповідно до завдань Фонду.

Кошти Пенсійного фонду України, що зараховуються на єдиний рахунок Фонду і зберігаються на окремих рахунках його органів в уповноваженому банку, визначеному Кабінетом Міністрів України, обслуговують органи Державного казначейства.

Кошти Фонду використовуються виключно за призначенням і вилученню не підлягають.

3.6. Фонд загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття

Фонд загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття (далі - Фонд) створюється для управління страхуванням на випадок безробіття, провадження збору та акумуляції страхових внесків,

контролю за використанням коштів, виплати забезпечення та надання соціальних послуг, здійснення інших функцій згідно із цим Законом і статутом Фонду. Фонд є цільовим централізованим страховим фондом, некомерційною самоврядною організацією. Держава є гарантом забезпечення застрахованих осіб та надання їм відповідних соціальних послуг Фондом.

Діяльність Фонду регулюється Основами законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування, Законом України "Про зайнятість населення", цим Законом та статутом Фонду, який затверджується правлінням Фонду.

Фонд не може провадити будь-яку діяльність, крім передбаченої цим Законом та статутом Фонду. Кошти Фонду не включаються до складу Державного бюджету України. Усі застраховані особи є членами Фонду.

Управління Фондом здійснюється на паритетній основі державою, представниками застрахованих осіб і роботодавців. Управління Фондом здійснюють правління Фонду та виконавча дирекція Фонду. До складу правління Фонду входять по 15 представників від держави, застрахованих осіб та роботодавців, які виконують свої обов'язки на громадських засадах.

Представниками держави є представники від центральних органів виконавчої влади, які призначаються Кабінетом Міністрів України. Представники застрахованих осіб та роботодавців делегуються профспілками, їх об'єднаннями та об'єднаннями роботодавців. Порядок делегування цих представників визначається сторонами самостійно.

Не може представляти сторону особа, яка не є громадянином України або має судимість за вчинення умисного злочину, якщо ця судимість не погашена і не знята в установленому законом порядку, а також особа, яка звільнена з останнього місця роботи з підстав, передбачених статтею 37, пунктами 3, 4, 7, 8 статті 40, статями 41 і 45 Кодексу законів про працю України (322-08).

Строк повноважень членів правління Фонду становить шість років і закінчується в день першого засідання нового складу правління Фонду. Правління Фонду очолює голова, який обирається з членів правління Фонду строком на два роки почергово від представників кожної сторони. Голова правління Фонду має двох заступників, які разом з головою представляють сторони.

Правління Фонду проводить свої засідання відповідно до затвердженого плану, але не рідше ніж один раз на квартал. Засідання правління Фонду є правомочним, якщо на ньому присутні від кожної сторони не менше ніж дві третини її представників. Рішення правління Фонду вважається прийнятим, якщо за нього проголосувала більшість від загальної чисельності членів правління.

Правління Фонду:

- спрямовує та контролює діяльність виконавчої дирекції Фонду та її робочих органів, визначає перспективні та поточні завдання Фонду;

- затверджує документи, що регламентують внутрішню діяльність Фонду, у тому числі виконавчої дирекції Фонду;

- обирає голову правління Фонду та його заступників;

- розглядає кандидатури на посади керівника виконавчої дирекції Фонду та його заступників та дає згоду на їх призначення в установленому порядку;

- дає згоду на звільнення в установленому порядку керівника виконавчої дирекції Фонду та його заступників, а в разі порушення ними законодавства чи статуту - вносить обов'язкове для врахування обгрунтоване подання про звільнення;

- затверджує бюджет Фонду на поточний рік після встановлення Верховною Радою України розміру страхових внесків та звіт про його виконання;

- затверджує порядок використання коштів з окремих видатків бюджету Фонду;

- вирішує поточні питання щодо формування та використання резерву коштів Фонду;

- вносить Кабінету Міністрів України пропозиції про розмір страхових внесків для подання в установленому порядку Верховній Раді України на затвердження;

- вирішує інші питання діяльності Фонду відповідно до його статуту.

Виконавча дирекція Фонду є виконавчим органом правління Фонду, який забезпечує виконання рішень правління. Функції виконавчої дирекції Фонду покладаються на органи державної служби зайнятості. Директор Державного центру зайнятості центрального органу виконавчої влади у сфері праці та соціальної політики та його заступники є відповідно керівником та заступниками виконавчої дирекції Фонду. Керівник виконавчої дирекції Фонду входить до складу правління Фонду з правом дорадчого голосу.

Виконавча дирекція Фонду організовує виконання рішень правління Фонду та забезпечує дотримання законодавства України про страхування на випадок безробіття, діє від імені Фонду та підзвітна йому в межах та порядку, передбачених статутом Фонду.

Виконавча дирекція Фонду та її робочі органи:

1) ведуть реєстр платників страхових внесків;

2) провадять збір страхових внесків;

3) здійснюють оперативне розпорядження фінансовими ресурсами Фонду в межах затвердженого бюджету;

4) виплачують забезпечення та надають соціальні послуги, передбачені цим

Законом;

5) контролюють правильність нарахування, своєчасність сплати страхових внесків, а також витрат за страхуванням на випадок безробіття;

6) представляють інтереси Фонду в судових та інших органах;

7) представляють Фонд у взаємовідносинах з органами державної влади та органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами, організаціями, об'єднаннями громадян з питань соціального захисту, а також органами соціального страхування на випадок безробіття зарубіжних країн, міжнародними організаціями, діяльність яких пов'язана із захистом соціальних прав людини;

8) готує та подає на розгляд правління Фонду:

пропозиції щодо вдосконалення законодавства про обов'язкове соціальне страхування на випадок безробіття;

пропозиції щодо розміру страхових внесків на наступний рік;

проект бюджету та звіт про виконання бюджету Фонду;

пропозиції щодо розміру резерву коштів Фонду;

звіт про діяльність.

Джерелами формування коштів Фонду є:

- страхові внески страхувальників - роботодавців, застрахованих осіб, що сплачуються на умовах і в порядку, передбачених цим Законом та іншими законодавчими актами;

- асигнування державного бюджету;

- суми фінансових санкцій, застосованих до підприємств, установ, організацій та фізичних осіб за порушення встановленого порядку сплати страхових внесків та використання коштів Фонду, недотримання законодавства про зайнятість населення, а також суми адміністративних штрафів, накладених відповідно до закону на посадових осіб та громадян за такі порушення;

- прибуток, одержаний від тимчасово вільних коштів Фонду, у тому числі резерву коштів Фонду, на депозитному рахунку;

- благодійні внески підприємств, установ, організацій та фізичних осіб;

- інші надходження відповідно до законодавства України.

Кошти Фонду використовуються на:

- виплату забезпечення та надання соціальних послуг;

- відшкодування Пенсійному фонду України витрат, пов'язаних із достроковим виходом на пенсію;

- фінансування витрат на утримання та забезпечення діяльності виконавчої дирекції Фонду та її робочих органів, управління Фондом, розвиток його матеріальної та інформаційної бази;

- створення резерву коштів Фонду.

Видатки бюджету Фонду щодо забезпечення виплати допомоги по безробіттю є захищеними. Фінансування цих видатків проводиться у першочерговому порядку.

З метою забезпечення фінансової стабільності Фонду утворюється резерв коштів Фонду, який не може перевищувати суму, необхідну для виплати допомоги по безробіттю в розрахунку на місяць.

ТЕМА 4. УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ ПІДПРИЄМСТВ ТА ЙОГО ОСОБЛИВОСТІ

4.1. Мета та завдання управління фінансовою діяльністю підприємств

Фахівці з дипломами фінансистів можуть працювати:

1) на ринку грошей і капіталів – тобто службовцями у фінансових установах – банках, страхових компаніях, інвестиційних фондах, пенсійних фондах, державних фінансових установах (в органах державної податкової служби, державного казначейства, фінансових управліннях органів державної виконавчої влади тощо). Основне завдання таких фахівців організовувати та управляти діяльністю установ та організацій;
2) на ринку інвестицій як фахівці з управління портфелями цінних паперів, зокрема банків, інвестиційних фондів, страхових компаній, у брокерських фірмах, на фондовій біржі, страхових компаніях, пенсійних фондах, у консалтингових фірмах, які надають консультації приватним вкладникам щодо інвестування їх коштів. Основне завдання фінансових менеджерів у цій сфері – забезпечити найвищу ефективність інвестування коштів. Вони повинні вміти управляти інвестиційними портфелями юридичних і фізичних осіб та формувати їх оптимальну структуру, прогнозувати ризики і дохідність інвестицій;
3) в галузі фінансового менеджменту – тобто діяльності з фінансового управління підприємствами. Ця сфера діяльності є найширшою, оскільки існують різноманітні підприємства за формою власності, видами діяльності, організаційно-правовою формою, обсягами діяльності тощо.

Управління фінансовою діяльністю підприємств – це процес управління формуванням, розподілом і використанням їх фінансових ресурсів та оптимізації обороту грошових коштів.

Основною метою управління фінансовою діяльністю на підприємствах є забезпечення їх фінансової стійкості і прибутковості, а відтак і максимізації добробуту власників у поточному і перспективному періоді.

Той факт, що сьогодні значна частина підприємств в Україні перебуває у незадовільному фінансовому стані засвідчує, що на цих підприємствах не вистачає кваліфікованих фінансистів, які володіють сучасними знаннями фінансового менеджменту.

Можна виділити такі основні завдання управління фінансовою діяльністю підприємств:

1) визначати загальний обсяг потреби у фінансуванні діяльності підприємства на майбутній період. Зокрема, при створенні підприємства це витрати коштів на придбання майна, будинків, машин, механізмів, інструментів, матеріалів. Для діючого підприємства необхідні кошти на обслуговування його діяльності і розвиток підприємства, а саме на виплату заробітної плати, податків, для розрахунку з бізнес-партнерами, здійснення інвестицій;
2) визначати найефективніші джерела отримання коштів. Підприємство може заробити фінансові ресурси самостійно, наприклад, отримуючи прибуток. Підприємство може також отримати кошти від інших суб'єктів господарювання, від інвесторів чи від засновників,позичити у банків та інших кредиторів тощо;
3) забезпечити найефективніше використання сформованого обсягу фінансових ресурсів, насамперед за такими напрямами:

а) на сплату податків, повернення боргів (кредитів) і сплату відсотків;

б) на виплату доходів власникам та інвесторам;

в)на виробничий і соціальний розвиток підприємства.

4) оптимізувати обсяги надходження і витрачання грошових коштів на підприємстві шляхом вибору ефективних форм грошових розрахунків, мінімізації сум податкових платежів та скорочення операційного циклу. Наприклад, інвестор розглядає питання вкладення коштів обсягом 100 000грн. Кошти можуть бути інвестовані у будівельну компанію або у підприємство торгівлі. Середня тривалість операційного циклу у будівельній компанії 6 місяців, а у торгівельній – 3 місяці. Рентабельність вкладення капіталу в будівництво і в торгівлю становить 20%. Необхідно визначити (при інших рівних умовах) в яке підприємство доцільніше інвестувати кошти:

а) сума прибутку, яку тримає інвестор, інвестуючи кошти у будівельну компанію:

100 000 *0,2*12/6 = 40 000 грн.

б) сума прибутку, яку отримає інвестор інвестуючи кошти у підприємство торгівлі:

100 000 *0,2*12/3 = 80 000 грн.

Отже, за інших рівних умов інвестування коштів у підприємство торгівлі забезпечить більшу суму прибутку, оскільки період операційного циклу на цьому підприємстві коротший у порівнянні з будівельною компанією.

Фінансовий менеджер повинен так управляти грошовими надходженнями і видатками грошових коштів, щоб забезпечити стабільну платоспроможність

підприємства. Наприклад, є такі дані про надходження і витрати грошових коштів на підприємствах А і В у плановому періоді (див табл. 4.1)

Таблиця 4.1

Обсяги надходження і витрачання грошових коштів на підприємствах А і В

Показники	Підприємство	
	А	В
Надходження грошових коштів,грн.	50 000	50 000
Виплати грошових коштів, грн..	45 000	56 000
Перевищення надходжень грошових коштів над видатками, грн..	+5000	-600
Рекомендовані дії фінансового менеджера на підприємстві	Розміщення вільних коштів на депозит чи їх інвестування	Залучення коштів (наприклад оформлення банківського кредиту)

5) максимізувати суму прибутку при допустимому рівні ризику на основі:

- управління доходами (ціною продукції та асортиментом);
- управління витратами (виявлення резервів зниження витрат і втрат, браку і відходів).

Наприклад, є такі дані про доходи і витрати та фінансові результати підприємства Х та У(див. табл..4.2) за звітний період.

Таблиця 4.2.

Обсяги доходів і витрат та фінансових результатів підприємств Х та У за звітний період

Показники	Підприємство	
	Х	У
Доходи, грн..	100 000	10 000
Витрати, грн..	70 000	40 000
Прибуток, грн..	30 000	60 000

На основі даних таблиці 5.2 можна зробити висновок, що більший обсяг прибутку підприємства У (600000 грн.) дає йому можливість інвестувати більшу суму коштів для виробничого і соціального розвитку.

6) зменшувати рівень фінансового ризику при виконанні господарських операцій (ризик втрати прибутку, доходу), шляхом диверсифікації видів діяльності, страхування і формування резервів;
7) забезпечити фінансову рівновагу підприємства на основі формування ефективної структури джерел фінансування його діяльності.

Наприклад, є такі дані про обсяги власних і позикових коштів, які використовуються для фінансування діяльності підприємств С і Д (див.табл.4.3).

Таблиця 4.3

Обсяги власних і позикових коштів підприємств С і Д

Показники	Підприємство	
	С	Д
Власні кошти, тис.грн.	6000	3000
Позикові кошти, тис.грн.	4000	7000
Разом, тис.грн.	10000	10000
Висновок	Підприємство фінансово стійке	Підприємство фінансово нестійке

Чим краще працює підприємство, тобто має більше доходів і прибутків, тим більше воно сплачує податків бюджету, може створювати більше робочих місць і виплачувати більшу заробітну плату працівникам, може під вищі відсотки залучати кредитні кошти у банків, страхувати своє майно в страхових компаніях, інвестувати кошти у свій розвиток, що стимулює економічний розвиток держави загалом.

4.2. Основні джерела інформаційного забезпечення управління фінансовою діяльністю підприємств

Управління суб'єктом господарювання в умовах ринкової економіки, конкуренції та перерозподілу власності ставить високі вимоги до інформації, на основі якої приймають рішення.

Система інформаційного забезпечення фінансового менеджменту на підприємстві – це процес безперервного і цілеспрямованого підбору відповідних інформативних показників, орієнтованих як на прийняття стратегічних рішень, так і на ефективне поточне управління фінансовою діяльністю.

В кожному конкретному випадку має бути визначений склад показників інформаційної бази, критерії, яким повинна відповідати відібрана інформація, способи організації та захисту інформаційних потоків.

Система показників інформаційного забезпечення фінансового менеджменту наведена в табл.4.4 та 4.5.

Таблиця 4.4

Показники, які формують з зовнішніх джерел

Показники	Джерела формування
1	**2**
I. Показники, що характеризують загальноекономічний розвиток країни: Показники макроекономічного розвитку: темпи росту внутрішнього валового продукту та національного доходу; обсяг емісії грошей в періоді, що розглядається; грошові доходи населення; вклади населення в банках; індекс інфляції; облікова ставка центрального банку; 2. Показники галузевого розвитку: обсяг випущеної (реалізованої) продукції, його динаміка; загальна вартість активів підприємства, в т.ч. оборотних; сума власного капіталу підприємства; сума прибутку підприємств, в т.ч. від основної (операційної) діяльності; ставка оподаткування прибутку від основної діяльності; ставка податку на додану вартість та акцизного збору на продукцію, що випускається підприємствами галузі; індекс цін на продукцію галузі в періоді, що розглядається.	Дані державної статистики Законодавча база
Показники, які характеризують кон'юнктуру фінансового ринку: 1. Показники, які характеризують кон'юнктуру ринку фінансових фондових інструментів: види основних фондових інструментів (акцій, облігацій, деривативів і т. ін.), які обертаються на біржовому та позабіржовому фондовому ринку; котирувальні ціни пропозиції та попиту основних видів фондових інструментів; обсяги та ціни угод за основними видами фондових інструментів; зведений індекс динаміки цін на фондовому ринку. 2. Показники, які характеризують кон'юнктуру ринку грошових інструментів: кредитна ставка окремих комерційних банків, диференційована за термінами надання кредиту; депозитна ставка окремих комерційних банків, диференційована за вкладами до запитання та терміновими вкладами; офіційний курс окремих валют, якими оперує підприємство в процесі зовнішньоекономічної діяльності; курс придбання-продажу аналогічних видів валют, встановлений комерційними банками.	Публікації періодичних комерційних видань, фондової та валютної біржі, електронні джерела. Публікації звітних матеріалів у пресі, відповідні рейтинги з основними результативними показниками діяльності банків, страхових компаній, платні бізнес-довідки, які надаються окремими інформаційними компаніями.
III. Показники, які характеризують діяльність контрагентів та конкурентів, а саме: Банків. Страхових компаній. Постачальників продукції. Покупців продукції. Конкурентів.	
IV. Нормативно-регулюючі показники. Нормативно-регулюючі показники з різних аспектів фінансової діяльності підприємства. Нормативно-регулюючі показники з питань функціонування окремих сегментів фінансового ринку.	Нормативно-правові акти, які приймаються різними органами державного управління.

Таблиця 4.5

Показники, які формують з внутрішніх джерел

Показники	Джерела формування
I. Показники, які характеризують фінансовий стан та результати фінансової діяльності по підприємству в цілому:	Дані фінансового обліку підприємства
Показники Балансу підприємства.	
Показники Звіту про фінансові результати підприємства.	
Показники Звіту про рух грошових коштів.	
Показники Звіту про власний капітал підприємства.	
Дані Приміток до річної фінансової звітності підприємства.	
II. Показники, які характеризують фінансові результати діяльності окремих структурних підрозділів підприємства:	Дані управлінського обліку
Показники, які формуються за сферами фінансової діяльності підприємства.	
Показники, які формуються за регіонами діяльності (якщо наявна регіональна диверсифікація фінансової діяльності).	
Показники, які формуються за центрами відповідальності (центри затрат, доходу, прибутку та інвестицій).	Дані фінансового обліку підприємства.
III. Нормативно-планові показники, пов'язані з фінансовим розвитком підприємства:	Дані управлінського обліку
Система внутрішніх нормативів, які регулюють фінансовий розвиток підприємства.	
Система планових показників фінансового розвитку підприємства.	

ТЕМА 5. ЗМІСТ ПІДГОТОВКИ ЗА ПРОГРАМОЮ «ФІНАНСОВИЙ МЕНЕДЖМЕНТ В СФЕРІ БІЗНЕСУ»

5.1. Завдання підготовки працівників для фінансових служб підприємств.

Завдання підготовки фахівців для фінансових служб підприємств визначаються:

а) особливостями діяльності підприємств на ринку як суб'єктів господарювання;

б) особливостями мети і завдань фінансового управління на підприємствах в ринкових умовах господарювання;

Можна виділити такі особливості діяльності підприємств як:

1) різноманітність видів діяльності і організаційної структури підприємств;
2) необхідність реалізації інвестиційних проектів задля оновлення техніки і технологій виробництва;
3) значна кількість бізнес-партнерів та бізнес-процесів;
4) зростання конкуренції на ринку і глобалізація ринкового середовища.

За часів адміністративної системи господарювання проблеми підготовки фахівців з фінансів для підприємств не буде актуальною, оскільки більшість фінансових проблем вирішувалась централізовано.

За ринкових умов господарювання держава втручається у фінансову діяльність підприємств лише в межах чинного законодавства на основі (ставок оподаткування, норм амортизації, вартості кредитних ресурсів тощо). Водночас підвищується фінансова відповідальність підприємств за результати своєї діяльності. Існує ризик втрати прибутку, доходу, капіталу чи навіть банкрутства підприємства.

Підприємства самостійно визначають напрями своєї діяльності, асортимент продукції, цінову політику, обирають ділових партнерів, тощо.

Отже, основне завдання підготовки фахівців для фінансових служб підприємств полягає у забезпеченні набуття студентами системи сучасних професійних знань, вмінь і навиків фінансового управління на підприємстві та формування у них відповідних соціально-психологічних якостей, що дають можливість ефективно управляти фінансовими ресурсами підприємств, забезпечувати їх фінансову стійкість та приймати оптимальні фінансові рішення за умов нестабільного і конкурентного ринкового середовища

5.2. Склад навчальних модулів програми та її зв'язок з навчальними дисциплінами загальноекономічної, математичної та гуманітарної підготовки.

Студенти, які навчаються за магістерською програмою «Фінансовий менеджмент у сфері бізнесу» мають можливість вивчати:

а) нормативні дисципліни професійної та практичної підготовки такі як: «Податковий менеджмент», «Фінансовий менеджмент», «Страховий менеджмент», «Ринок фінансових послуг», «Менеджмент персоналу фінансових служб»;

б) вибіркові дисципліни вищого навчального закладу, зокрема дисципліну «Фінанси інноваційної діяльності»;

в) факультативні дисципліни циклу гуманітарної та соціально-економічної підготовки, зокрема «Філософію».

Окрім цього студенти навчаючись за цією магістерською програмою , на відміну від студентів, що навчаються за іншими магістерськими програмами, мають змогу знайомитись з особливостями оподаткування суб’єктів підприємництва, організацією фінансового контролінгу та методиками управління фінансовою санацією підприємства, вивчаючи вибіркові дисципліни професійної та практичної підготовки такі як «Оподаткування суб’єктів підприємництва», «Управління фінансовою санацією підприємства» та «Фінансовий контролінг », а також з порядком формуванням фінансово-економічних стратегій та організацією і методами фінансового бюджетування на підприємстві, виконуючи курсовий проект «Організація фінансового бюджетування на підприємстві».

Студенти також проходять переддипломну виробничу практику на провідних підприємствах, в банках та виконують кваліфікаційні магістерські роботи, у яких вирішують актуальні проблеми вдосконалення фінансового менеджменту та фінансово-економічної діяльності суб’єктів-господарювання.

Необхідно зазначити, що сучасні фінансисти повинні мати хороші знання з :

а) гуманітарних дисциплін (українська мова, історія, культура філософія,етика та естетика, іноземні мови тощо);

Сучасний фінансист на підприємстві повинен знати:

- історію економіки та економічної думки, щоб вміти грамотно обґрунтувати свою професійну позицію;
- добре знати макро та мікроекономіку, щоб розуміти і вміти прогнозувати наслідки впливу різних факторів на стан підприємства та його фінансової результати;
- знати і розуміти математику, для розвитку логічного мислення, щоб стати

хорошим фахівцем практично у кожній галузі;

- володіти методами економіко-математичного моделювання, для прогнозування розвитку фінансово-економічних явищ і процесів на підприємстві;
- знати інформатику і володіти програмними продуктами.

б) циклу дисциплін природничо-наукової та загальноекономічної підготовки;

в) циклу дисциплін професійної та практичної підготовки зокрема, економіку підприємства, менеджмент, маркетинг, фінанси та гроші і кредит, бухгалтерський облік,міжнародну та регіональну економіку, механізм функціонування фінансового ринку, банківську, бюджетну податкову системи держави, методи страхування та інвестування, економіку праці і соціально-трудових відносин.

Окрім цього фахівець з фінансів повинен мати:

г) інші ділові і психологічні якості; зокрема бути ініціативним, працьовитим, відповідальним, пунктуальним та організованим, вміти працювати команді, постійно самовдосконалюватись.

д) хороше здоров'я, для того, щоб могти працювати в умовах нерегульованого робочого дня та вміти швидко переорієнтовуватись з однієї проблеми на іншу.

5.3. Інноваційна складова підготовки фінансистів

Хороший фінансист повинен постійно вдосконалювати свою діяльність відповідно до змін оточуючого бізнес-середовища. Тому фінансові менеджери мусять вміти розробляти і ефективно використовувати фінансові інновації. Для цього, уже навчаючись в університеті, студентам доцільно брати участь у наукових дослідженнях.

Участь студентів у науковій роботі включає:

а) організацію студентської наукової роботи в університеті (організація і проведення наукових студентських конференцій, диспутів, конкурсів, круглих столів тощо);

б) здійснення під керівництвом викладачів наукових досліджень (включення елементів наукових досліджень при написанні індивідуальних завдань, лабораторних, курсових, дипломних робіт; виступи з доповідями на наукових студентських конференціях; написання та опублікування наукових статей, тез доповідей, науково-пошукових робіт тощо).

Наукові дослідження можна здійснювати уже з першого курсу:

1) з дисциплін, які вивчаються студентами першокурсниками;
2) з питань вдосконалення фінансів та фінансової системи.

Участь студентів у науковій роботі дає можливість:

- глибше зрозуміти окремі наукові проблеми;
- набути навиків проведення наукової роботи та її оформлення у формі тез доповідей, наукових статей тощо;
- представити свої наукові здобутки перед іншими студентами і порівняти їх з науковими здобутками інших студентів;
- набути навиків ефективної презентації виконаної роботи, обґрунтування власної наукової позиції;
- набути навиків організації наукових заходів;
- розвинути свій творчий потенціал;
- набути нових цікавих друзів.

Студентську наукову роботу доцільно виконувати за певними напрямами протягом ряду років. Це дасть можливість глибоко вивчити проблему, використовувати тематику у написанні наукових та дипломних робіт та продовжувати досліджувати її в аспірантурі. До студентських наукових робіт ставляться такі вимоги:

- актуальність;
- оригінальність ідеї;
- наукова та практична значимість роботи;
- критичне опрацювання значної кількості літературних джерел;
- застосування інноваційних методів досліджень, статистичних знань, виконання розрахунків;
- логічність, фаховість обґрунтування шляхів реалізації ідей;
- належне оформлення роботи.

Студентам доцільно також брати участь у студентських олімпіадах з різних дисциплін. Така участь дає можливість додатково оцінити свій рівень знань, здатність нестандартно мислити, виробити впевненість у своїх силах, загартувати характер.

На кафедрі фінансів проводяться олімпіади зі спеціальностей:

- Фінанси;
- Банківська справа;
- з дисципліни «Страхування».

Проведення університетських олімпіад відбувається у лютому-березні. Студенти-переможці беруть участь у Всеукраїнських олімпіадах.

Кращі наукові роботи та призові місця отримані на олімпіадах відзначаються грамотами та грошовими винагородами.

Більшість наукових досліджень були здійснені молодими людьми, часто до 30років. Саме тому в університеті підтримують здійснення студентами наукової діяльності.

ТЕМА 6. РИНОК ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ

6.1. Місце фінансового ринку в обслуговуванні суб'єктів підприємництва

Розвиток досконалих ринкових відносин в Україні неможливий без удосконалення фінансового ринку і ринку фінансових послуг. Підготувати спеціалістів для цих ринків означає підготовити фахівців у сфері аналізу фінансових послуг, які надаються на ринку через специфічну сферу грошових відносин, що виникають у процесі руху фінансових фондів між державою, юридичними і фізичними особами за допомогою спеціалізованих фінансових інститутів. Завдання спеціалістів у цій сфері – це комплексне розуміння взаємозв'язків на цих ринках між системою спеціалізованих фінансових інститутів через визначення ролі держави, основних напрямків державної політики у галузі регулювання фінансових відносин, які виникають на фінансовому ринку.

Фінансовий ринок обслуговує усіх суб'єктів підприємництва. Його мета полягає в акумулюванні та ефективному розміщенні заощаджень в економіці, так як в економіці постійно відбувається кругообіг фінансових ресурсів. Головними суб'єктами на фінансовому ринку є:

1) домашні господарства (господарства окремих громадян та їх сімей);
2) підприємства;
3) держава;
4) різноманітні фінансові інститути (банки, страхові компанії, цільові фонди тощо).

Фінансові інститути є посередниками такого кругообігу. У процесі господарювання в одних суб'єктів інколи виникає потреба у коштах для розширення їхньої діяльності, одночасно у інших - нагромаджуються заощадження, які можуть бути використані для інвестицій. Обидві сторони зустрічаються на фінансовому ринку, де і відбувається перелив коштів.

Фінансовий ринок – це грошові відносини, що складаються в процесі купівлі-продажу фінансових активів під впливом попиту та пропозиції на позичковий капітал, рух якого у більшості випадках втілюється у цінних паперах. Загальна структура фінансового ринку має такий вигляд (див. рис.1):

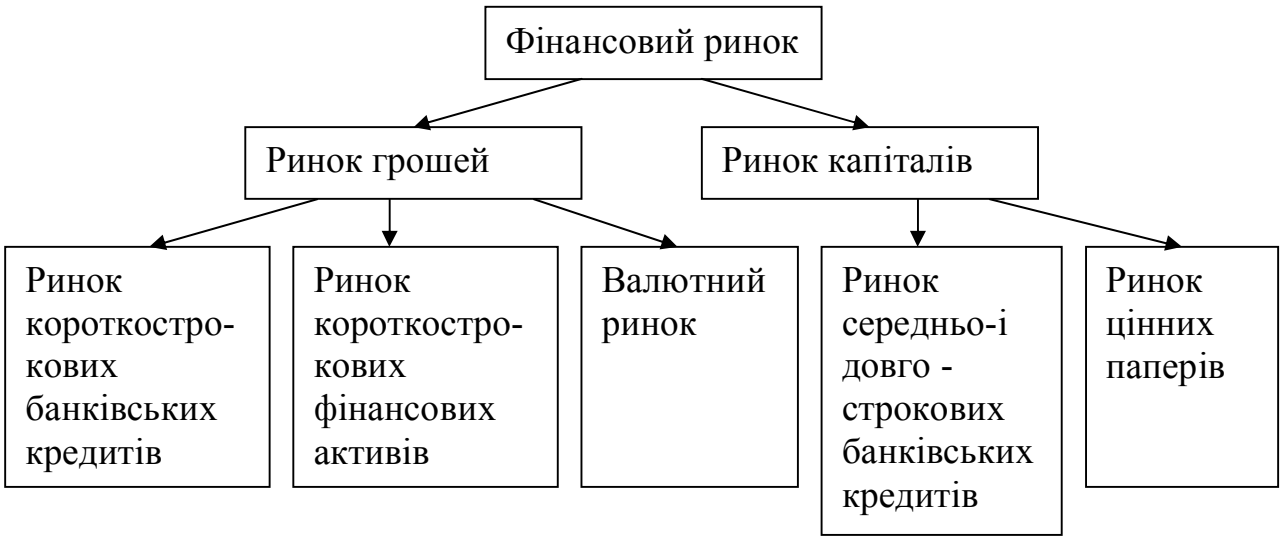

Рис. 1. Ієрархічна структура фінансового ринку

Відмінність ринку грошей від ринку капіталів полягає у швидкості обертання коштів. На ринку грошей вони обертаються пришвидшеними темпами, на ринку капіталів – набагато повільніше.

Сучасний світовий ринок фінансових послуг – це ринок, насамперед, торгівлі форвардами, ф'ючерсами, свопами, опціонами, на якому обертається позичковий капітал та боргові інструменти, у першу чергу, на виробничі контракти.

6.2. Зміст роботи фінансових посередників

Фінансовий ринок формується з різноманітних каналів, якими грошові кошти переміщуються від кредиторів (інвесторів) до позичальників. Такі канали поділяють на дві основні групи: прямого фінансування та непрямого фінансування.

При прямому фінансуванні кошти переміщуються безпосередньо від інвесторів до позичальників, тобто при такому вкладенні коштів інвестори беруть на себе значну частину ризиків і зазнають іноді великих втрат, зумовлених цими ризиками. При непрямому фінансуванні важливу роль у переміщенні коштів від власників до позичальників відіграють фінансові посередники (банки, інвестиційні та страхові компанії, пенсійні фонди тощо), які забезпечують таке переміщення і зменшують ризики та втрати, пов'язані з процесом інвестуванням.

Фінансові посередники становлять доволі численну групу учасників фінансового ринку. Як правило, це великі фінансові структури (фінансові установи), які допомагають юридичним і фізичним особам, що мають заощадження, диверсифікувати їх (вкладати капітал у різні підприємства).

Основна функція фінансових посередників – це допомога у передачі коштів від потенційних заощаджувачів до позичальників і навпаки. Фінансові

посередники створюють свої фонди, беручи кошти в борг у заощаджувачів, за що останнім виплачується процентний дохід. Акумулюючи кошти таким чином, вони надають їх під вищі проценти позичальникам. Фінансовими посередниками є:

1) депозиторські установи, до яких належать депозитарії, комерційні банки, ощадні установи, у склад яких входять позико-ощадні асоціації, взаємоощадні банки та кредитні спілки;
2) ощадні установи контрактного типу: страхові компанії і пенсійні фонди;
3) інвестиційні посередники: інвестиційні банки, інвестиційні компанії, іпотечні банки, житлові банки, фінансові компанії, взаємні фонди, взаємні фонди грошового ринку.

Схематично рух грошових коштів на фінансовому ринку можна показати таким чином (див. рис.2):

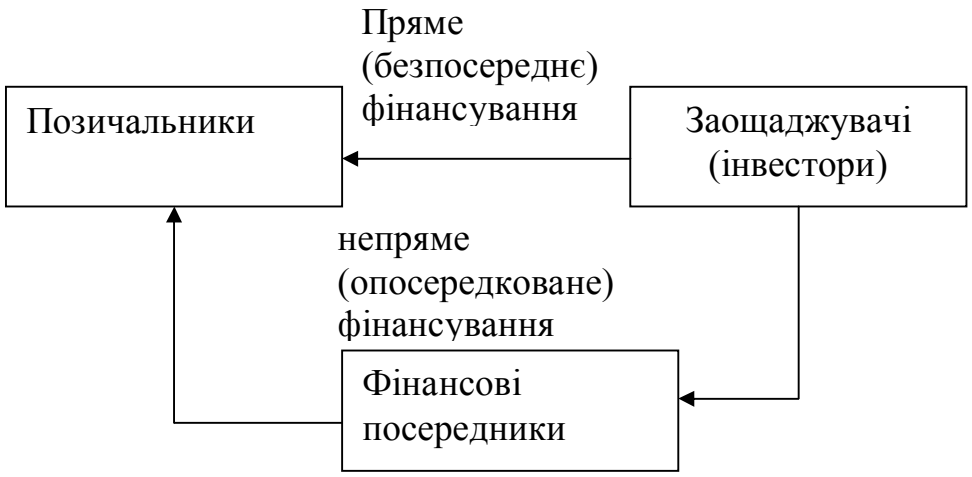

Рис. 2. Рух грошових коштів на фінансовому ринку

Фінансові посередники мають можливість отримувати прибуток за рахунок економії (зумовленої зростанням масштабу операцій), рівномірно розподіляючи ризики.

6.3. Завдання підготовки працівників для банків і фінансових посередників

Основне завдання підготовки спеціалістів у сфері ринку фінансових послуг – швидко при будь-яких умовах вміти адаптуватись до практичної роботи у будь-якій фінансовій установі з набутими навичками фінансового аналітика, фінансового менеджера, банківського працівника, працівника страхової та інвестиційної компанії або виконувати функції дилера, брокера на фінансовому ринку.

Фінансова установа - юридична особа, яка відповідно до чинного

законодавства надає одну або декілька фінансових послуг і внесена до відповідного реєстру в порядку, встановленому законом. До фінансових установ належать банки, кредитні спілки, ломбарди, лізингові компанії, установи накопичувального пенсійного забезпечення, інвестиційні фонди і компанії та інші юридичні особи, виключним видом діяльності яких є надання фінансових послуг.

Так як фінансові установи, які функціонують на ринку, поділяють на дві основні категорії - депозитні та не депозитні, то фінансист-початківець, насамперед, повинен навчитись диференціювати депозитні і не депозитні фінансові операції.

До депозитних фінансових інститутів належать банківські установи (емісійні, інвестиційні, іпотечні, ощадні банки), ощадні та кредитні організації, кредитні спілки. Основною функцією депозитних інститутів на ринку через обов’язки їх працівників є залучення коштів у вигляді депозитів та надання позик. Банківські установи здійснюють кредитування суб'єктів господарювання та громадян за рахунок залучення коштів підприємств, установ, організацій, населення та інших кредитних ресурсів. Основними операціями банківських установ, крім залучення і розміщення грошових вкладів та кредитів, є розрахункове і касове обслуговування клієнтів, операції з цінними паперами, довірчі операції, видача поручительств, гарантій та інших зобов'язань, надання консультаційних послуг тощо.

Кредитні спілки є наймолодшими серед депозитних інститутів. Це неприбуткові організації, засновані фізичними особами, професійними спілками, їх об'єднаннями на кооперативних засадах з метою задоволення потреб їх членів у взаємному кредитуванні та наданні фінансових послуг за рахунок об'єднаних грошових внесків членів кредитної спілки.

Діяльність кредитної спілки ґрунтується на таких основних принципах: добровільність вступу та свободи виходу з кредитної спілки, рівноправність членів кредитної спілки, самоврядування, гласність. Кредитна спілка створюється на підставі рішення установчих зборів.

До не депозитних інститутів належать спеціалізовані небанківські установи (інвестиційні компанії, недержавні пенсійні фонди, страхові компанії тощо).

Пенсійні фонди забезпечують працівників доходом після виходу не пенсію у формі періодичних виплат. Засновниками пенсійного фонду є корпорації, приватні фірми, установи, спілки, фізичні особи. Кошти залучаються до фонду через надходження періодичних внесків як роботодавців, так і працівників. Частина пенсійних фондів наймає фінансових посередників для забезпечення професійного управління активами.

Страхові компанії є фінансовими посередниками, працівники яких

здійснюють виплати своїм клієнтам при настанні страхового випадку. Страхова премія є платою за страхування, яку власник поліса вносить страховій компанії згідно з договором страхування. Укладаючи договори страхування, страхові компанії беруть на себе ризики власників полісів, а отримуючи страхові внески, отримують плату за взяті на себе ризики. Страхові внески використовують для придбання облігацій, акцій, заставних та інших цінних паперів.

Інвестиційні компанії є інститутами спільного інвестування, працівники яких залучають кошти інвесторів з метою отримання прибутку від вкладення їх у цінні папери інших емітентів, корпоративні права та нерухомість. Інвестиційні компанії вкладають кошти в цінні папери великої кількості емітентів для того, щоб у рамках обраної стратегії максимально диверси-фікувати портфель і зменшити ризики інвестування.

Серед фінансових посередників особливу групу становлять професійні учасники фінансового ринку, до яких належать брокери та дилери.

Брокерська діяльність - це діяльність щодо укладання угод з цінними паперами на основі договорів комісії або доручення. Брокер є посередником (агентом) інвестора, діє від імені клієнта та за його дорученням отримує винагороду у вигляді комісійних. Для здійснення брокерської діяльності брокер зобов'язаний грамотно з фінансової точки зору відкрити окремий брокерський рахунок у банку з метою здійснення операцій з грошима, що належать клієнту брокера.

Брокерські контори суттєво відрізняються між собою як за спектром послуг, які вони надають своїм клієнтам, так і за розміром комісійних. Є брокерські контори з пониженою комісією, які надають обмежену кількість послуг за зниженою ціною.

Інвестори, яким не потрібні консультації чи інші додаткові послуги, звернувшись до таких брокерських фірм, можуть заощадити кошти. Часто брокерські фірми є досить великими, і в них інвесторів обслуговують різні спеціалісти фірми.

Дилерська діяльність – це укладання професійним учасником фондового ринку (дилером) договорів з купівлі-продажу цінних паперів від свого імені і за свій рахунок шляхом публічного оголошення цін купівлі або продажу визначених цінних паперів із зобов'язанням придбати або продати ці цінні папери за оголошеними цінами. Основний дохід дилерів - позитивна різниця між цінами продажу та купівлі цінних паперів. Різниця в цінах купівлі-продажу є платою дилерам за терміновість і врівноваження тимчасового дисбалансу між попитом і пропозицією на певні види цінних паперів, що перебувають в обігу.

Роль дилерів на фондовому ринку полягає у тому, що вони роблять значний

внесок у забезпечення ліквідності та стабільності ринку. Надзвичайні цінові коливання, які могли б мати місце, пом'якшуються за допомогою операцій, що проводяться на ринку дилерами. Саме дилери завжди готові продати потрібні інвесторам цінні папери та викупити їх у разі потреби. Здійснюючи операції на ринку, вони зменшують коливання цін та забезпечують ліквідність ринкових цінних паперів. Дилери також можуть надавати інформаційні послуги учасникам ринку, а на деяких ринках бути ведучими аукціонів на біржах.

Тих, хто займається дилерською діяльністю на ринку, часто називають спекулянтами та маркет-мейкерами (ті, що формують ринок). Торговців цінними паперами, які проводять операції з великими пакетами цінних паперів як від свого імені, так і в інтересах клієнтів, називають трейдерами. Як правило, трейдери виконують і брокерські, і дилерські функції на ринку.

Отже, спеціалісти, які працюють у фінансово-кредитних установах, що являються фінансовими посередниками, повинні вміти надавати великий спектр послуг усім учасникам фінансового ринку, виконуючи такі важливі функції:

- здійснювати ефективний розподіл фінансових ресурсів інвесторів у часі, сприяючи зниженню вартості фінансових операцій за одночасного зростання їх кількості (так званий "ефект масштабу");

- об'єднувати заощадження своїх клієнтів для здійснення великих, проте, раціональних інвестицій на фінансовому ринку. Акумулюючи невеликі за розміром заощадження, фінансові посередники в значній мірі підвищують ефективність інвестиційного процесу;

- диверсифікувати ринок, що важко зробити окремим власникам заощаджень без професійної фінансової підготовки;

- об'єднувати та перерозподіляти фінансові ризики, акумулюючи великі обсяги фінансових ресурсів з метою зниження ризику інвестицій для окремих суб'єктів ринку;

- сприяти збалансуванню попиту і пропозиції на фінансові активи з різною тривалістю дії, оскільки це допомагає вирішити суперечності між схильністю інвесторів до короткострокових (тобто більш ліквідних) вкладень та потребам позичальників у залученні фінансових ресурсів на тривалі строки для здійснення своїх інвестиційних програм.

Фінансові посередники, акумулюючи великий обсяг фінансових ресурсів (навіть якщо більшість цих зобов'язань є короткостроковими), мають можливість придбання і довгострокових активів з можливістю одержання більш вагомого прибутку.

Що стосується, насамперед, підготовки банківських працівників, то банківський персонал повинен професійно здійснювати: депозитні та кредитні

операції, поточні конверсійні операції, арбітражні валютні операції у дилінговому центрі комерційного банку, володіти знаннями нормативної бази застави нерухомості та оціночної діяльності, міжнародними стандартами оцінки нерухомості, у першу чергу, оцінкою земельної ділянки, будівлі та споруди як об'єкта оцінки, виставляти заставну вартість як засіб захисту кредиту, якісно давати грошову оцінку земель сільськогосподарського і несільськогосподарського призначення, давати експертну оцінку земельних ділянок та проводити ґрунтовний аналіз ситуації на ринку нерухомості з його прогнозуванням. Деякі банківські працівники стають касирами-експертами, у функції яких входить оцінка паперових грошей та способи їх захисту від підроблювання. Вони повинні знати види та характерні ознаки фальшивих грошей, проводити розширену експертизу грошей та цінних паперів і документів.

Банки також повинні привертати до роботи з готівкою підготовлених працівників, які мають знати вимоги нормативно-правових актів Національного банку України і внутрішніх положень (інструкцій) банку щодо здійснення касових операцій. Ефективній підготовці кадрів сприяє ознайомлення працівників банку з основними вимогами Законів України, що регламентують здійснення банківськими структурами касових операцій, їх відповідальність за готівку, вимогами нормативно-правових актів Національного банку України, зокрема, Інструкцією про касові операції в банках України, затверджених ухвалою Правління Національного банку України щодо забезпечення банків готівкою, обробки готівки, документального оформлення і здійснення касових операцій.

Касова робота в банках вимагає сучасних технологій і стратегічних перспектив її розвитку. Обов'язкове регулювання касових операцій законодавчими і нормативно-правовими актами України.

До основних принципів організації банками касової роботи входять:

- порядок забезпечення банків готівкою;

- взаємини банків з територіальними управліннями Національного банку України;

- впровадження Національним банком України сучасних технологій в касовій роботі;

- нормативні вимоги щодо формування і упаковки банкнот і монет національної валюти;

- нові технології обробки готівки;

- документальне оформлення касових операцій, форми касових документів і порядок їх оформлення;

- вимоги нормативно-правових актів Національного банку України щодо здійснення касових операцій (прийом готівки і видача готівки).

Не обійтись знаннями стосовно податкового обліку у банківських установах, кваліфікаційною програмою підготовки фахівців з валютного контролю за експортними, імпортними і лізинговим операціями, організацією і розвитком карткового бізнесу, проведенням операцій з дорогоцінними банківськими металами, організуванням фінансового моніторингу і внутрішнього аудиту, насамперед, для якісного управління банківськими ризиками.

Певні особливості мають касові операції в іноземній валюті, що відповідають вимогам Інструкції про порядок організації і здійснення валютно-обмінних операцій на території України.

Студенти-фінансисти, вивчаючи дисципліну «Вступ до фаху «Фінанси і кредит» при вивченні завдань підготовки працівників для банків повинні засвоїти розуміння поняття «банківський менеджмент», що являє собою процес ефективного управління банком в умовах ринку, що означає:

- орієнтацію банку на попит і потреби фінансового ринку, на запити клієнтів та створення таких банківських продуктів і послуг, які користуються попитом і можуть дати банкові запланований прибуток;

- постійне прагнення до підвищення ефективності банківської діяльності з метою зменшення витрат і одержання оптимальних результатів;

- коригування цілей, завдань і програм банку залежно від кон'юнктури ринку;

- необхідність використання сучасної інформаційної бази (комп'ютерних мереж та зв'язків з валютною і фондовою біржами, іншими фінансово-кредитними інститутами) з метою здійснення багатоваріантних розрахунків для прийняття обґрунтованих і оптимальних рішень;

- раціональний добір персоналу та його ефективне використання.

Банківський менеджмент, як самостійний вид фахової діяльності, передбачає, що менеджер може не мати капітал у банку, в якому працює. Він може володіти акціями банку, а може і не мати їх, працюючи за наймом на посаді менеджера. Праця менеджера - це продуктивна праця, що виникає в умовах комбінування високотехнологічного банківського процесу з високим рівнем спеціалізації працівників і забезпечує зв'язок та єдність усього процесу банківської діяльності на рівні банку в цілому, філії або відділення. Дедалі більші вимоги до управління зумовлені збільшенням розмірів банків, складністю банківських технологій, необхідністю професійного володіння управлінськими навичками. В сучасних умовах усі рішення з фінансових, організаційних та економічних питань готуються і приймаються професіоналами у сфері організації управління, котрі здійснюють також нагляд і контроль за виконанням прийнятих рішень.

Під банківською діяльністю у визначенні банківського менеджменту розуміють діяльність банку з метою одержання прибутку. Змістом банківської

діяльності є забезпечення банківського процесу всіма необхідними ресурсами й організування технологічного циклу в цілому, наприклад, розробка і вдосконалення банківських технологій, забезпечення необхідного рівня банківських продуктів і послуг, виконання всіх видів банківських операцій, матеріально-технічне оснащення для здійснення банківської діяльності, забезпечення високопрофесійним персоналом, підтримання ліквідності та прибутковості банку.

Банківська сфера потребує такого стилю роботи, в основі якого лежать: постійний пошук нових можливостей, уміння залучати й використовувати для вирішення поставлених завдань ресурси з найрізноманітніших джерел, домагаючись підвищення ефективності й одержання максимально можливого результату за мінімальних витрат.

Таким чином, у загальному вигляді предметом діяльності в банках є обслуговування фінансових операцій суб'єктів економічних відносин.

Основними типами операцій комерційних банків є розрахункові та касові операції (ведення рахунків), платіжні операції, депозити операції, кредитні операції, операції з цінними паперами. Структура і організація діяльності будь-якого банку мають давати можливість здійснювати усі ці операції. Ця вимога, як правило, прямо відображається у структурі банків, визначаючи назви банківських підрозділів: каса, управління розрахункових операцій (операційне керування), кредитне керування, відділ депозитних операцій, відділ міжнародних платежів, департамент операцій з цінними паперами.

Отже, комерційний банк, виявляє не одну, а безліч суспільно-економічних сутностей. По-перше, банк є інструментом здійснення фінансових операцій суб'єктів економічних відносин. Наприклад, проводячи розрахунки між клієнтами, банк лише обслуговує їхні угоди, залишаючись непричетним до мотивів здійснення та результатів таких угод. По-друге, банк сам є суб'єктом економічних відносин. Так, видаючи кредити, банк вступає в угоди зі своїми клієнтами, самостійно приймає рішення про їх проведення, піклується про результат проведення операції (повернення позики та процентів). По-третє, банк є накопичувачем коштів.

Приймаючи їх від населення за допомогою депозитів, інтегруючи залишки на розрахункових рахунках клієнтів, одержуючи в керування (траст) активи компанії і приватних осіб, банки створюють сумарний фінансовий потенціал, що може бути використаний для досягнення цілей, не пов'язаних із накопиченням - у будівництві, виробництві, сфері послуг, торгівлі. По-четверте, спрямовуючи кошти в кредитування або поповнюючи портфель цінних паперів, вибираючи позичальників, банк є розподільником коштів. По-п'яте, банк є інформаційним

центром. Інформація про операції клієнтів, їх стан, події на грошових і товарних ринках накопичується банком і використовується ним для прийняття рішень про здійснення тих чи інших операцій. Перелічені банківські одиниці визначають можливість, а в деяких випадках і необхідність створення банківських підрозділів, що їх обслуговують.

Цілі комерційного банку поділяють на стратегічні і тактичні, довгострокові і короткострокові, загальні і локальні. Для досягнення цих цілей, як правило, також необхідно створювати відповідні банківські підрозділи. Керівництво таких підрозділів відповідає за досягнення цих цілей. Досягнення або видозміна цілей найчастіше призводить до реорганізації цих підрозділів.

У свою чергу, формування фінансового ринку ставить нові вимоги щодо змісту та організації підготовки фахівців з економіки, фінансів та кредиту. Вирішенню цього завдання сприяє прийнятий в Україні Закон "Про освіту", який передбачає рівневу систему підготовки фахівців, ліцензування та акредитацію навчальних закладів, розширення їх прав щодо змісту та підготовки фахівців, вдосконалення структури навчальних планів за рахунок збільшення часу на самостійну роботу студентів.

Враховуючи зростання ролі фінансів, розширення фінансового сектору економіки, розвиток фінансового та страхового ринків, особливого значення набрала підготовка фахівців на ринку фінансових послуг зі страхування та роботи у страхових компаніях.

Важливе значення для забезпечення потреб страхового ринку у фахівцях вищої кваліфікації має підготовка фахівців зі страхової справи. Досвід їх підготовки, нагромаджений в Україні, заслуговує на вивчення та узагальнення у розрізі вивчення страхового сектору фінансової сфери економіки.

6.4. Склад навчальних модулів програми та їх зв’язок з навчальними модулями загально економічної, математичної та гуманітарної підготовки

Спеціалісти у сфері фінансового ринку і ринку фінансових послуг відповідно мають вивчити дисципліни «Гроші та кредит», «Фінансовий ринок», «Фінансове посередництво», «Центральний банк і грошово-кредитна система», «Банківські операції», «Ринок фінансових послуг». Знання цих дисциплін формує у студентів завершеної бази підготовки для професійної роботи у банках та інших фінансово-кредитних установах у сучасних умовах конкурентного середовища ринку працевлаштування.

Підготовлений фахівець повинен вміти користуватись простими і складними

відсотками при здійсненні банківських операцій, розраховувати точний і наближений форвардний курс, оцінювати форвардну маржу, користуватись коефіцієнтом неперервної ренти, прогнозувати зміни валютних курсів, проводити оцінку вартості акцій і облігацій та використовувати на практиці інші набуті навички фінансових розрахунків, які прямим чином використовують при аналізі функціонування фінансового ринку України.

Рекомендована література:

1. Алєксєєв І.В., Хома І.Б., Тревого Л.С., Андрушко Н.І. Ринок фінансових послуг: Навч. посібник. – Львів: Видавництво Національного університету «Львівська політехніка», 2005.- 248 с.
2. Алексеєнко ЛМ. Вплив державного регулювання економіки на становлення інститутів ринку // Світ фінансів. - 2007. - № 2.
3. Алексеєнко Л.М., Кузнецова Л.В. Теоретичні та інституціональні засади функціонування ринку фінансового капіталу // Світ фінансів. - 2006. - № 3.
4. Алексеєнко Л.М. Ринок фінансового капіталу: становлення, проблеми та перспективи розвитку: Монографія. - К.: Дім "Максимум" Екон. думка, 2004. - 424 с.
5. Бланк И А. Основы финансового менеджмента: в 2 т. - Т. 1. - К.: Ника-Центр: Эльга.- 2001.
6. Закон України "Про банки і банківську діяльність" від 7 грудня 2000 р. № 2121-ПІ // Офіційний вісник України. - 2000. - № 52.
7. Закон України "Про внесення змін до Закону України "Про цінні папери і фондову біржу" від 3 червня 1999 р. № 719-XIV // Офіційний вісник України. -1999. - № 26.
8. Закон України "Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні" від 30 жовтня 1996 р. № 448/96-ВР // Відомості Верховної Ради України.
9. Закон України "Про інститути спільного інвестування (пайові та корпоративні інвестиційні фонди)" від 15 березня 2001 р. №2299-111 // Офіційний вісник України. - 2001. - № 16.
10. Закон України "Про порядок здійснення розрахунків в іноземній валюті" від 23 вересня 1994 р. № 185/94-ВР (зі змінами і доповненнями) // Відомості Верховної Ради України. - 2004. - № 40.
11. Закон України "Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг" від 12 липня 2001 р. № 2664-ІП // Офіційний вісник України. - 2001. - № 32.
12. Закон України "Про Фонд гарантування вкладів фізичних осіб" від 20 вересня 2001 р. № 2740-ПІ // Офіційний вісник України. 2001. - № 42.

13. Лютий І.О., Алексеєнко М.Д., Алексеєнко ЛМ. Традиційно усталені та новітні засади діяльності фінансових посередників у конкурентному середовищі // Вісник ТАНГ. - Т., 2004. - Вип. 5/1.
14. Ринок фінансових послуг: Навч. посіб. / М.А. Коваленко, Л.М. Радванська, Н.В. Лобанова, Г.М. Швороб. - Херсон: ОлдД-плюс, 2005. - 572 с.
15. Шелудько В.М. Фінансовий ринок: Навч. посіб. - К.: Знання-Прес, 2002. - 535 с.
16. Юрій С.І., Алексеєнко Л.М. Інституціоналізація фінансового посередництва в економічній системі // Економіка України. - 2007. - № 10.

ТЕМА 8. СТРАХОВИЙ СЕКТОР ФІНАНСОВОЇ СФЕРИ ЕКОНОМІКИ.

8.1. Зміст і завдання діяльності страхових компаній на ринку.

Страхування — обов'язковий елемент кожної економічної системи. Без розвинутої системи всіх видів страхування економіка успішно функціонувати не може. Умови господарювання й людського життя загалом побудовані таким чином, що постійно виникають непередбачувані обставини, викликані явищами природи або обставинами, що не залежать від волі й бажання людини. Ці несприятливі події, серед яких найпоширенішими є стихійні лиха та нещасні випадки, призводять до значних матеріальних збитків і втрати здоров'я або працездатності. Тому виникає потреба щодо пошуку шляхів локалізації зазначених втрат, що й зумовило виникнення та розвиток страхування.

Можна стверджувати, що суспільне виробництво в цілому, а також діяльність господарських структур та окремих громадян у своїй основі об'єктивно вміщують елементи ризику, що зумовлює необхідність їхнього попередження, подолання, зменшення руйнівних або збиткових наслідків. Для цього треба частину валового внутрішнього продукту в грошовій або натуральній формі зосередити в страхових фондах.

Страхові фонди суспільства або фонди страхового захисту є централізованими й децентралізованими фінансовими резервами держави, які виступають гарантами її фінансової стабільності й сталого економічного розвитку. За своєю суттю страхові фонди — це форма перерозподілу валового внутрішнього продукту між окремими господарськими структурами та громадянами з метою підтримання стабільного стану їхньої фінансової діяльності та суспільного добробуту.

Частина страхових фондів використовується на відшкодування збитків та на інші потреби, поповнює фонд споживання і фонд. вилучених з експлуатації, в результаті стихійного лиха, засобів виробництва. Невикористана частина страхових фондів по закінченні року включається до складу національного багатства держави. У процесі накопичення страхові фонди можуть використовуватися як кредитний ресурс.

Становлення України, як самостійної, незалежної та демократичної держави обумовлює створення та розвиток національних ринкових відносин. Стратегія інтеграції України до Європейського Союзу та Світової організації торгівлі, прийняті Україною міжнародні зобов'язання визначають напрями та умови гармонізованого розвитку фінансового ринку в Україні, особливо його частини - страхового ринку.

Передумовами розвитку страхового ринку України є:

- ♦ розвиток відносин власності;
- ♦ побудова та створення ринкових умов господарювання, розвиток конкуренції;
- ♦ ліквідації державної монополії у страхуванні;
- ♦ необхідність забезпечення безперервного відтворювального процесу за допомогою відшкодування збитків у разі настання страхової події, тобто створення фактору стабілізації економіки;
- ♦ можливість акумулювання значних фінансових ресурсів та необхідність їх інвестування в економіку держави тощо.

Страховий ринок України у своєму розвитку *історично* пройшов певні *етапи* (приблизно три та знаходиться на четвертому). Поділ страхового ринку на етапи досить умовний.

І етап - з 1991 по 1993 р.р. - характерними рисами є відсутність спеціального законодавства, відповідної методологічної бази, нагляду з боку держави, ефективного ринкового механізму здійснення страхової діяльності; цей етап визначається екстенсивним розвитком страхового ринку, швидким зростанням кількості страхових організацій.

ІІ етап - з 1993 по 1996 р.р. - почала створюватись страхова галузь в економіці держави, був прийнятий Декрет „Про страхування", держава встановила нагляд за страховою діяльністю і визначила певні вимоги щодо страховиків; відбулася структурна будова страхового ринку України, з'явились групи страхових компаній: організації, створені на базі колишнього Держстраху в системі НАСК „Оранта", кептивні страхові компанії, страхові компанії, створені на приватному капіталі, які працюють за ринковими принципами.

111 етап - з 1996 по 2001 р.р. - був прийнятий Закон України „Про страхування", який посилив вимоги щодо статутних фондів (100 тис. екю (євро) для страховиків, що займались страхуванням життя та 500 тис. екю (євро) для тих страхових компаній, які займались страхуванням життя) та платоспроможності страхових компаній; страхові компанії були поділені на ті, що здійснюють окремо ризикове страхування та довгострокове страхування життя; були чітко визначені правила страхування, встановлено нові вимоги щодо договорів страхування та розміщення страхових резервів; створюються нові організаційні форми на страховому ринку - Моторне бюро, Морське бюро, Авіаційне бюро.

IV етап - з 2001 р. - прийняття фактично нового Закону України „ Про внесення змін до Закону України „ Про страхування" ще більше підвищило вимоги щодо статутного капіталу страховика, до його кількісних та якісних характеристик, посилились вимоги щодо платоспроможності страхових компаній,

розширились можливості інвестиційної діяльності, покращились можливості диверсифікації при розміщенні страхових резервів та тимчасово вільних коштів страховика; значно збільшились обсяги операцій перестрахування.

Існує й інший підхід до визначення *етапів* розвитку страхового ринку, виходячи із *концептуальних підходів оподаткування.* Так, визначається два етапи:

♦ *І етап* - бурхливого розвитку в умовах ненасиченого попиту на страхові послуги; (цей період характерний для України сьогодні);

♦ *ІІ етап* - насичений ринок страхових послуг.

Сьогодні для України характерний І-етап розвитку страхового ринку. Домінуючими факторами його розвитку можна визначити:

- незначна конкуренція на ринку фінансових послуг:
- страхові компанії поряд з банківськими установами займають монопольне становище порівняно з іншими фінансовими установами;
- пропозиції щодо охоплення страховими послугами масштабні: потенційні ризики сьогодні в державі охоплені на 10 %, тоді як в більшості країн - 90 - 95%;
- залишки тимчасово вільних коштів населення та юридичних осіб зростають, а отже і можливості залучення цих коштів у страхування.

Стосовно ж перспектив розвитку ринку страхування в Україні, то його потенціал важко переоцінити. Існує багато сегментів ринку, які поки що слабо розвинені, наприклад страхування підприємницьких ризиків. До того ж позитивним можна назвати суттєве підвищення професіоналізму учасників страхового ринку, а також розвиток споживчої культури страхування.

На жаль, за останні роки в страховій сфері практично було згорнуто страхування життя, страхування ризиків сільськогосподарських підприємств. Серед інших негативних тенденцій можна підкреслити монополізацію сегментів страхового ринку відомчими страховими компаніями. Негативним фактом є й те, що сьогодні страхова галузь України забезпечує перерозподіл лише 0,9% ВВП, тоді як в розвинутих країнах зазначений показник складає 8-12%. Частка українського страхового ринку в загальноєвропейському обсязі страхових послуг складає лише 0,05%, при тому, що Україна становить 7% населення Європи. А це свідчить про потенційні можливості цієї галузі економіки.

Негативний вплив на розвиток страхового ринку України справляють:

♦ відсутність економічної стабільності, сталого зростання виробництва, низька платоспроможність населення та дефіцит фінансових ресурсів;

♦ накопичення неплатежів та збитковість багатьох підприємств;

♦ неповна й фрагментарна законодавча база, відсутність державних преференцій на страховому ринку;

- прояв монополізму та неефективний державний контроль;
- слабкий розвиток фінансового ринку, що стримує ефективне розміщення страхових резервів за допомогою цінних паперів та інвестицій;
- відсутність вторинного ринку страхових послуг;
- неналежний рівень інформаційного забезпечення;
- відсутність єдиної комплексної інформаційної бази.

Зростання попиту на страхові послуги, можлива активна державна підтримка страхування, розвиток його інфраструктури призведе до підвищення інвестиційного потенціалу страхового ринку за рахунок збільшення страхових резервів та розширення напрямків їх вкладання.

Страховик — це організація, котра згідно з отриманою ліцензією бере на себе за певну плату зобов'язання у разі настання страхового випадку відшкодувати страхувальникові чи особам, яких він назвав, завданий збиток або виплатити страхову суму.

Сукупність страховиків, що функціонують у певному економічному середовищі, утворює страхову систему. Її головне завдання — надання страхових послуг.

За формою власності страховики можуть бути державними і приватними.

За характером роботи страховики поділяються на три групи:

1) такі, що страхують життя; 2) здійснюють інші види страхування; 3) надають виключно перестрахувальні послуги.

Державні (публічні) страховики створюються, як правило, від імені Уряду, який ними й керує.

Серед приватних страховиків у світовій практиці є індивідуальні особи, акціонерні та інші страхові товариства. Співвідношення між державними і приватними формами страховиків залежить від суспільного устрою країни та економічної політики держави.

8.2. Особливості роботи фінансистів у страхових компаніях та їхніх відокремлених підрозділах.

Динамічний розвиток ринку страхових послуг України, зростання конкуренції серед страхових компаній, величезний потенціал ринку — усе це на даний час вимагає від керівників страхових компаній створення та застосування більш ефективної і прогресивної системи управління.

У багатьох страхових компаній виникають труднощі, пов'язані з їх позиціонуванням на вітчизняному страховому ринку загалом і на регіональному зокрема. Як правило, у персоналу такі труднощі виникають рідше там, де існують

місія компанії і сформульовані зрозумілі цілі та завдання, визначені стратегія розвитку і регіональна політика, склався фірмовий стиль, стиль роботи з клієнтом та корпоративні цінності. Нова місія страхової компанії має базуватися на трьох базових принципах: надійності, професійній експертизі управлінських рішень і відповідальності за їх реалізацію.

Страхові послуги, здебільшого, реалізуються у такий спосіб:

- прямий продаж;
- продаж за допомогою посередників. *Прямий продаж* здійснюється:
- в офісі страхової компанії;
- спеціально найманими працівниками - аквізиторами;
- за адресами у довідниках;
- поштовими відправленнями;
- по мережі Інтернет.

СПОРІДНЕНІСТЬ МЕТИ І ЗАВДАНЬ ФІНАНСОВОЇ ПІДСИСТЕМИ СТРАХОВИКА

Мета фінансового менеджменту страховика	Завдання фінансової підсистеми страховика
Забезпечення максимізація вартості компанії в поточному та перспективному періоді	1. Забезпечення формування максимального обсягу фінансових надходжень у відповідності до планів розвитку компанії
	2. Забезпечення найефективнішого використання фінансових ресурсів компанії
	3. Оптимізація грошових потоків
	4. Забезпечення максимізації прибутку компанії
	5. Планування доходів і витрат у майбутньому (бюджетування)
	6. Забезпечення постійної фінансової рівноваги компанії (платоспроможності, ліквідності, фінансової незалежності, дохідності) у процесі її розвитку

Продаж за допомогою посередників відбувається:

- через агентів;
- через брокерів;
- через інших посередників - банки, туристичні агенції тощо.

В Україні найбільшого поширення набули такі способи реалізації страхових продуктів, як в офісі страхової компанії, за допомогою страхових агентів.

Нещодавно з'явилась нова форма реалізації страхових послуг - через мережу Інтернет. Інтернет - це досить потужне новітнє середовище передачі інформації, розвиток якого призводить до суттєвих змін у всіх галузях підприємницької діяльності, в тому числі й страхуванні. Страхові компанії використовують зазначену інформаційну систему як з точки зору удосконалення діяльності

страхової компанії, так і розробки самого сайту. Також створюється сайт - екстранет, орієнтований виключно на клієнтів та партнерів з метою забезпечення здійснення страхових продаж, надання інформації щодо страхових виплат, статистики і таке інше. У використанні Інтернету в страхуванні можна виділити такі основні проблеми:

- ♦ мала чисельність та низька купівельна спроможність Інтернет-аудиторії;
- ♦ стереотипи мислення, гіркий досвід з фінансовими аферами;
- ♦ відсутність законодавчого регламентування механізму електронного підпису та документування, відсутність правових основ електронних страхових полісів;
- ♦ не всі страхові послуги можна продавати по мережі Інтернет, тому, що є такі підвиди страхування, які вимагають огляду об'єкта страхування (наприклад, авто-каско на умовах он-лайн тощо).

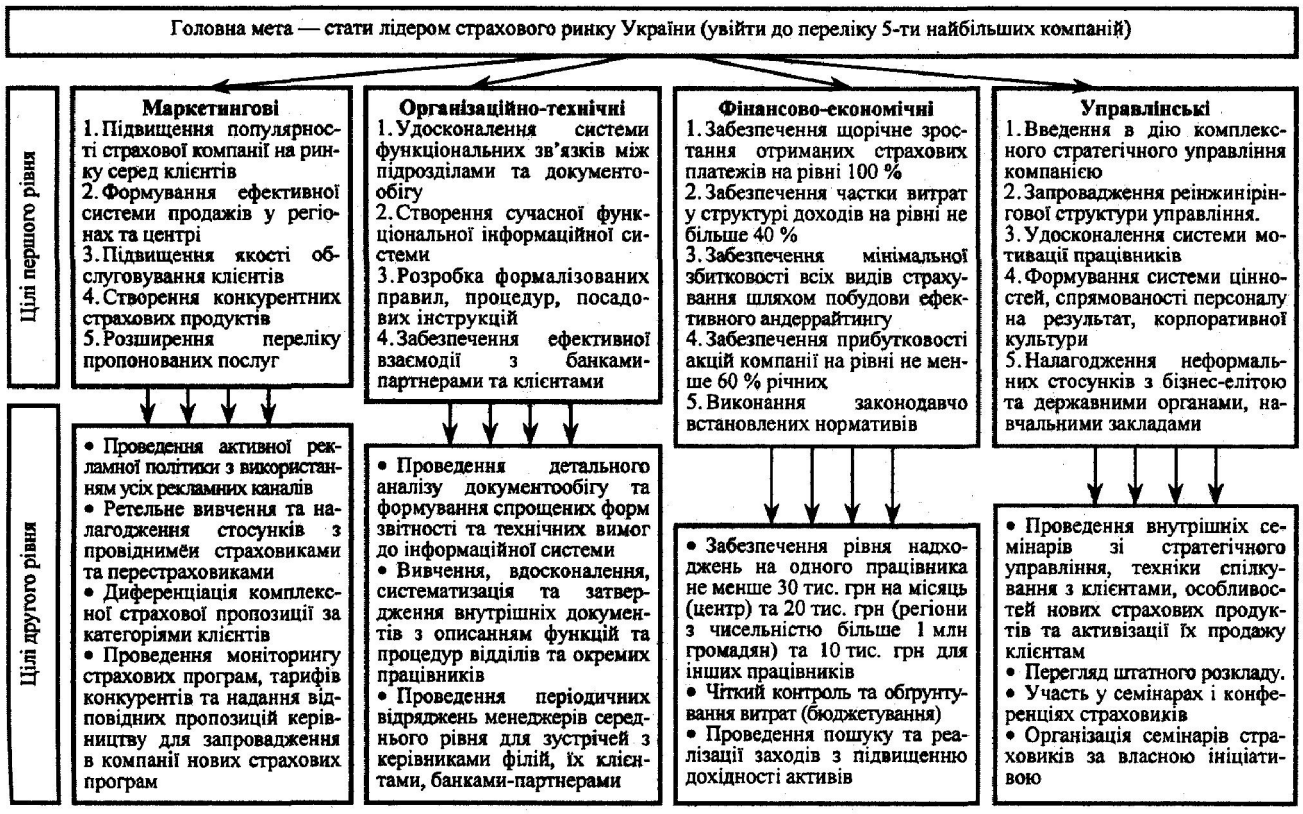

Рис. 1. Ієрархія стратегічних напрямів діяльності страхової компанії

В цілому, на страховому ринку України системи продажу страхових послуг постійно удосконалюються, застосовуються нові форми та методи.

Однією з особливостей фінансового менеджменту страхової компанії є налагодження ефективного використання коштів страхових резервів. З одної боку існує законодавчо встановлені обмеження на використання резервів з метою забезпечення їх ліквідності, а з іншого— страховик завжди намагається

підвищити прибутковість своїх активів. На даний час найчастіше страховики використовують банківські коротко- та довготермінові депозити для отримання максимально можливого прибутку з мінімальним рівнем ризику фінансових вкладень. Використання фондових інструментів страховиками для отримання прибутку на сьогодні є мінімальним у зв'язку з нерозвинутістю національного ринку цінних паперів. Специфіка інвестування страхових резервів зумовлює необхідність поєднання надійності, ліквідності й дохідності. Отже, слід наполегливо шукати нові інструменти, які б комбінували інвестиції в інструменти з фіксованою дохідністю та в акції.

Досить важливим питанням фінансового менеджменту страховика на сьогодні є забезпечення платоспроможності і ліквідності.

Між страховиком та страхувальником в письмовій формі укладається договір страхування, в силу якого страховик зобов'язаний при настанні страхового випадку виконати страхові виплати страхувальнику або іншій особі, на користь якої було укладено договір страхування, а страхувальник зобов'язується сплатити страхові внески у встановлені строки.

Основними важливими *елементами договору страхування* є:

- об'єкти страхування;
- використання системи страхування;
- страхова сума;
- страховий тариф за узгодженням сторін;
- розмір страхової премії;
- термін (строк) страхування;
- порядок змін та припинення дії договору страхування;
- права, обов'язки та відповідальність сторін договору.

При складанні договору страхування необхідно керуватися основними положеннями ст. 16 Закону України про страхування, де чітко визначені:

- дефініції договору страхування;
- необхідні реквізити та обов'язкова інформація;
- обов'язки страховика;
- обов'язки страхувальника;
- порядок виплати страхових сум;
- умови відмови у виплаті страховиком відшкодувань тощо.

При укладанні договору страхування завжди постає проблема вибору визначення частки передачі ризику страховику й оптимального співвідношення між розмірами страхової премії та страхового покриття. Окрім того, договірні зобов'язання в страхуванні мають важливу особливість, яка відрізняє їх від інших зобов'язань. А саме, якщо звичайні договірні зобов'язання передбачають

неодмінне виконання обов'язків обома сторонами, то при страхуванні одна сторона завжди виконує страховий платіж, а інша - страховик - виконує страхові виплати тільки за умови настання страхового випадку. А це, в свою чергу, викликає певні особливості у фінансовій та обліковій роботі страховика.

Головна мета, коли вона визначена і, що дуже важливо, досяжна, сприяє підвищенню ефективності роботи компанії. Мета, що випливає із завищеної оцінки можливостей організації, може призвести до катастрофічних наслідків.

У практиці страхового менеджменту широко використовується стратегія оновлення. Вона передбачає безперервний процес пошуків і впровадження нових методів управління, зорієнтованих на послідовне вдосконалення страхової справи. Опрацювання стратегії має враховувати адаптацію до зовнішнього середовища, внутрішню координацію та організаційне передбачення. Тому стратегічні програми потрібно складати доволі гнучкими, аби при потребі їх можна було переорієнтувати або модифікувати.

Під адаптацією до зовнішнього середовища розуміються дії, що супроводжують пристосування компанії до нових сприятливих можливостей розвитку бізнесу, а також до нових обмежень, які виникають на цьому шляху. Беруться до уваги як зміни в законодавстві, так і інтереси потенційних страхувальників, посередницьких структур, компаній-конкурентів та інших суб'єктів страхового ринку. Очевидно, що все це потребує постійного збору та аналізу великого обсягу інформації про розвиток економіки в цілому і страхової галузі зокрема, про різні ринки, послуги та інші чинники.

Питання на залік:

1. Страховий сектор фінансової сфери економіки
2. Поняття страхування
3. Учасники процесу страхування. Їх інтереси.
4. Зміст і завдання діяльності страхових компаній на ринку
5. Форми страхування.
6. Система регулювання страхової діяльності в Україні
7. Страховий ринок України, напрямки його розвитку
8. Необхідність страхового захисту і його форми.
9. Організація страхової справи в Україні. Діючі системи страхування.
10. Перспективи розвитку страхового ринку в Україні.
11. Як представлено іноземний капітал на страховому ринку України?
12. Який рівень забезпечення інформаційними технологіями учасників страхового ринку України?
13. Який рівень кадрового та наукового забезпечення розвитку страхування?

14. В чому полягає значення страхової культури населення?
15. Суть та завдання актуарної діяльності
16. В чому полягають основні проблеми розвитку вітчизняного страхування?
17. Що необхідно зробити для реформування страхового ринку України?
18. Які перспективи має вітчизняний страховий ринок на найближчі роки?
19. Історичний розвиток страхування та його теорії
20. Світові тенденції розвитку ринку страхових послуг
21. Особливості роботи фінансистів у страхових компаніях та їхніх відокремлених підрозділах.
22. Зміст підготовки за програмою «Страхування»
23. Завдання підготовки працівників для страхових компаній
24. Склад навчальних модулів програми та їх зв’язок з навчальними модулями загальноекономічної, математичної та гуманітарної підготовки

НАВЧАЛЬНЕ ВИДАННЯ

ВСТУП ДО ФАХУ «ФІНАНСИ І КРЕДИТ»

Конспект лекцій

Укладачі: І.В.Алєксєєв, д.е.н., професор
П.А.Гориславець, канд. екон. наук, доц.
Н.Б.Ярошевич, канд. екон. наук, доц.
Г.О.Партин, канд. екон. наук, професор.
О.М.Рудницька, канд. екон. наук, доц.
І.Б.Хома, канд. екон. наук, доц.
І.Ю.Кондрат, канд. екон. наук, доц.
П.Г.Ільчук, канд. екон. наук, доц.

Редактор:

Комп’ютерне складання:

Здано у видавництво ... . Підписано до друку ... .
Формат 70х100/16. Папір офсетний. Друк на різографі.
Умовн. друк. арк. ... . Обл.-вид. арк. ... .
Наклад ... . прим. Зам. ... .

Видавництво Національного університету “Львівська політехніка”

Поліграфічний центр
Видавництва Національного університету “Львівська політехніка”
вул..Ф.Колесси, 2, 79000, Львів